

محمد لاکسمانی به درختان

له باره کیش کوردی

سه نارەت به یاسای
دوور خستنه وهو بلاوه پیکردنی کوردان

منتدی إقرأ الثقافی

کوردی - فارسی - تورکمنی - کوردی - فارسی

www.iqra.ahlamontada.com

له تورکمنی وهه وهه کوردی

زریان پورته لاتی

جه لادەت عالی به درخان

"هه ره کۆل نازیزان"

له باره ی کێشه ی کورده وه

سه بارهت به دوور خستنه وه و بلاوه پیکردنی کوردان

وه رگێر

زریان رۆژه لاتی

بنکە ی ژین

سلیمانی ۲۰۰۶

ب ٢٨٢ به درخان، جه لادەت عالی.

لهبارەى كێشەى كوردەو: سەبارەت به دوورخستنه‌وه و بڵاوه‌پيكردنێ كوردان /
نووسینى جه‌لادەت عالی به‌درخان، له تورکییه‌وه وهرگێرانی زریان
پۆژه‌لاتی. - سلیمانی: بنكه‌ی ژین، ٢٠٠٦.

ل، ١٤,٥ × ٢٠,٥ سم.

١- كوردستانی تورکیا- میژوو ئ- پۆژه‌لاتی، زریان (وهرگێر)

ب- ناوینشان

کتیبخانه‌ی گشتی سلیمانی زانیاری سەرته‌ی پێست و پۆلینی ناماده کردوه

سەرپه‌رشتی له‌چاپ‌دراوه‌کانی بنكه: سدیق سالیح

زنجیره: ٣٢

کتیپ: له‌بارەى كێشەى كوردەو، سەبارەت به دوورخستنه‌وه و بڵاوه‌پيكردنێ كوردان

نووسەر: جه‌لادەت عالی به‌درخان

له تورکییه‌وه وهرگێرانی: زریان پۆژه‌لاتی

قایپ: به‌یان محەمد عەبدوللا

مۆنتاج: پێنوار

به‌رگسازى: قادر میرخان

خه‌تی به‌رگ: ئەحمەد سەعید

تیراژ: ١٠٠٠

شوینی چاپ: سلیمانی، چاپخانه‌ی شقان

ژمارەى سپاردن: ٢٢٩ ی سالی ٢٠٠٦

له‌ بڵاوكراوه‌کانی

بنكه‌ی ژین

بۆ بووراندنه‌وه‌ی كه‌له‌پووری به‌لگه‌نامه‌یی و پۆژنامه‌وانی كوردی

هه‌رێمی كوردستانی عێراق- سلیمانی، كه‌له‌پووری ١٠٤ ئاشتی، كۆلانی ٣٩، خانووی ژماره ١٠،

(به‌رامبەر به‌ قوتابخانه‌ی سەرته‌ی پێست (هه‌ردەلان)

ته‌له‌فۆن: ٢١٢٣١٠٥ موبایل: ٠٧٧٠١٤٨٤٦٢٣ یان ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ ژماره‌ی سنووقی پۆست: ١٤

E.mail: bnkaizhin@yahoo.com

زهرگیرانی ئەم کتیبە
ییشکەشە بە ھاوڕێی خوشەویستم
"دیجلە"

جەلادەت عالی بەدرخان

سالی ۱۸۹۳ لە ئەستەمبۆل لەدایک بوو و، خویندنی سەرەتایی و ناوەندیشتی ھەر لەو ئۆتەواوکرد. کاتی شەپری یەکەمی جیھانی، لەنیو پیزەکانی سوپای عوسمانیدا، لە جەبەھە قەفقاسیا جیگە خۆی گرتو، دواي پروو خانى ئیمپراتۆریای عوسمانی کەوتە ناو ھەول و تەقەلای یەكخستنى خیلە کوردیەکان. سالی ۱۹۲۲ لەگەڵ کامەرەن بەدرخان برابردا دەربازی ئەلمانیا بوو. لەویش، سەرەپای ھەموو زۆری و زەحمەتیەك خویندنی خۆی درێژە پێدا. سالی ۱۹۲۵ چوو قاهرە و، دواتریش لە سووریا نیشتهجێ بوو.

لە سووریا، لەگەڵ حاجو ئاغا و پۆشنبیرە ناو دارەکانی کورددا، پۆلیکی چالاکانەى لە دامەزراندنی پیکخواوی (خۆیبوون) دا گیرا. دوو گۆقاری کوردی بە ناوی "ھاوار" و "پۆناهی" یەو دەرکرد. دواي ماوہیەکی کورت "ھاوار" ی بە پیتی لاتینی دەرکرد. لە ۱۵ی تەمووزی سالی ۱۹۵۱ دا لە شام چاوی بە پرووی دونیادا بەست.

ھەموو بەرھەمەکانی جەلادەت عالی بەدرخان، بەم شیوہیە خواروہیە:

- یادداشتی پۆژانە (۱۹۲۵-۱۹۲۲)، ئامادەکردنی مالمیسانژ.
- سەبارەت بە کیشەي کورد (تورکی - فەرەنسی) Dela Questin Kurde
- وەرە دۆتنام. شیعرەکانیەتي Were Dotmam.

– زهلامهك و زمانهك "Zilamek û zimanek" نووسراوهكان.

– بنگههين گرامير كوردمانجى – (كوردى-توركى). Bingehên

.Gramera Kurdmanc

یاسای دوورخستنه ودهو بلاوه پیکردنی کوردان

ئەم یاسایە لەلایەن حکومەتی کۆماری تورکیاوە دەرکراوە، دەرکردنی کوردان لە خاکی کوردستان و جیگیرکردنی تورکەکانی تێدا کراوە بە ئامانج. بەم شیوەیەش، بەتییە پەوونی سەدان سال، ئەو کوردانەی وای لە شوێنی لەدایکبوونی خۆیان دوورخراوە تەووە لەنیو تورکەکاندا پەرش و بلاوبوون، ورده ورده زمانی دایکی خۆیان فەرامۆش دەکەن و یاسا و پێساو کولتووری خۆیان لە دەست دەدەن و لەنیو تورکەکاندا دەتوێنەووە دەبن بە تورک.

۱۹۳۴

لە رادیوو... بەشیوەیەکی بەرەدەوام هەواڵی وەکوو:

تورکەکان و ئێرانیەکان و عێراقیەکان لە سنوورە هاوبەشەکانی خۆیاندا بەدوای یاسای و چەتە کوردەکاندا دەگەڕێن، دادگای سەرەخۆییی تورکیا زیاتر لە دەیان کوردی سەرھەڵداوی مەحکوم بە ئێعدام کردو... هتد، پەخش دەکەنەو.

کەواتە کێشەیهك بەناوی کێشەیی کوردەو لە ئارادایە. ئەم کێشەیه چییە و سەرچاوەکانی کامانەن؟ ئامانجی سەرەکیی سەرکردە کوردەکان چییە؟

Locient, ئەیلوولی ۱۹۳۴

بئىگومان كىشەى كورد ھەبۇە ھەتاكوو كوردى كۆيلەكراو لەسەر
زەوى بمىنى، بەردەوام دەبى.

كىشەى كورد لە قۇناغىكى نزيكەو دەرەكەوتووو شتىكى تازە
نييە، دوينى و چەند سال بەر لە ئەمپۇ پەيدا نەبۇە، ريشەكەى
دەگەرپىتەو بۆسەدان سال بەر لە ئىستاو، بە ھىچ جورىك رووى
چارسەرى بەخۆو نەبينو.

مىژووى ئەم كىشەى، لە پۇژى ئەمپۇماندا، تەنيا لەلايەن ھەندىك
پۇژھەلاتناس و گەشتيارەو پىدەزانرى، كە لە ولاتەكەماندا گەپراون و
زانيارى باشيان لەو بارەيەو بەدەست ھىناو.

لەبەر بارودۇخى جوغرافىاي ولاتى كوردان، تەنيا لەدواى شەپرى
جىھانىيەو تەوانراو وەكوو كىشەىيەكى ناوئەتەوھىي، باس لە
كىشەكەيان بكرىت. شەپرى جىھانى بوو بە ھۆى دابەشبوون و پرووخانى
ئىمپراتورىاي عوسمانى و ھەلى دامەزاندنى دەولەتى سەربەخۆى بۆ ئەو
نەتەوانە رەخساند كە لەپراستيدا پىكھاتەى ئىمپراتورىاكەيان دروست
كردبوو.

مەبەستى سەرەكىى ئەم بابەتە دەرخستنى ناوەرۆك و شىكردنەوھى
ياساى دوورخستنەوھى كوردانە كە لە (۵ى مايسى ۱۹۳۲)دا بەشىوھىيەكى
فەرمى راگەيەندراو. ھەروھەلا لەبەر ئەوھش كە حكومەتى توركيە بە نيازە
لە ماوھىيەكى كورتدا ئەم ياسايە جىبەجى بكات، بەشىوھىيەكى كورتىش
باس لە قۇناغە مىژوويىيەكانى كىشەى كورد دەكەين.

يەكەم رىكخراو كەسايەتتە سىياسىيەكانى كورد خۆى لە خۆيدا دواى
شەپرى جىھانى، لەرپگەى كتيب و بابەتەكانيانەو بە زمانى جوراوجۆرو لە

پۆژنامەى جىاوازدا ھەولئى ناساندنى كىشەى كوردىيان داوھ. ھەر لەبەر
ئەمەش، ئىمە بەر لەوھى بچىنە سەر باسى سەرەكەىى خۆمان سەبارەت بە
پىشەى كىشەى كورد، تەنیا نامازە بە چەند خالى پيويست دەكەين.

ولائى كوردان ھەتاكوو يەكەم شەپرى جىھانى بەشيوھەكى
بىچىنەىى لەنيوان توركيوا ئيراندا دابەش كرابوو. دەستەواژەى
"كوردستانى عىراق" و "كوردستانى سووریا"، لەدواى پرووخانى
ئىمپراتورىاى عوسمانىيەو، وەكوو بەرھەمە تازەكانى شەپرى جىھانى،
ھاتنە ئاراو. بەلام كوردەكانى قەفقاسيا، بەر لە شەپرى جىھانىش ھەر
لەژئىر دەسەلاىى پرووسەكاندا بوون.

وەك ئەنجام دەتوانرى لە كوردستانى توركيوا ئيراندا،
ليكوئىنەوھەك سەبارەت بە سەرچاوھەكانى كىشەى كورد ئەنجام بدرى.
وەك دەزانرى، حكومەتى ئىران تاوھكوو ئەم سالانەى دوايىش
توانايى و ھىزى سەركوئەردنى سەرھەلدانى مەرە كوردەكانى نەبوو و،
نەيدەتوانى دەسەلاىى خوئى بەسەرياندا بسەپيئى. بەپىچەوانەو،
مەرەكانى ئەردەلان بو چەندىن جار ھەرەشەى لەناوېردنى تەختى
دەسەلاىى پادشاكانى تارانىان كەردبوو، لەدوايىدا حكومەتى تاران
تەنیا بەرپىگەى فيل و تەلەكە توانيى ئەو مەرنشەنە بېرووخىئى.

پادشاكانى تاران بو گەيشتن بەم ئامانجەيان، تا ئاستى تىكەلىى
بنەمالەىى، ھەولئى دروستكەردنى پەيمانى ھەمەجورىان لەگەل مەرەكانى
ئەردەلاندا دابوو. دايكى مەرەكانى ئەردەلان، كە ھەمان شازادەكانى

کۆشکی تاران بوون، له کۆشکی سیناندژ^۱ (سنه) بهردهوام تهقه لای بهجیهینانی فرمانهکانی باوکی پادشایان له تاران دهداو، له دوا ییشدا ئهرکهکانیان به سهرکه وتوویی ئه نجام دا. بهر له وهی ئهم سازادانه بچه ناو کۆشکی میرهکانی ئهرده لآن، میره کوردهکان هیچ ئاگیان له ماده سهرکه رهکان و خواردنه وه ئه لکولیه کان نه بوو که ئه و سهرده مه له ئیراندا به شیوه یه کی فراوان به کار ده هیئران.

په یوه ندی ی هواسه ری و تیکه ئلی بنه ماله یی ی میرهکانی ئهرده لآن له گه ل پادشاکانی تاراندا، ته نانه ت کاریگه ریشی له سهر بیرو باوه ری میره کورده کان دانا "ئه مانه به پیچه وانه ی هم که ش و هه وای فاناتیزمی دینی ی سونه گه راییی ئه و سهرده مه و، هم بیرو بۆچوونی خه لکی ژیر ده سه لات ی خویانه وه، مه زه به ی شیعه یان په سند کرد. ئه مه ش له پیوانیکی گه ورده ا بوو به هو ی ئه وه ی که ئاستی قورسای ی و کاریگه ری ی ئه مانه له نیو خه لکدا که م ببیته وه^۲ ؟

^۱ ساناندژ، پایته ختی میرنشینی ئهرده لآن بووه. ئهم ناوه وشه یه کی لیکدراوی کوردیی، له "سانان" و "دژ" پیک هاتوو. "سان" به واتای لوتکه ی چیا یه و ناسناوی میره کورده کانه و واتای سازاده ش دهدات. "دژ" یش واتای قه لآ دهدات. یانی ساناندژ ده بئ به قه لآی سازاده یا خود میره کان. ئه مپۆ ئهم ناوه به شیوه کورتکراوی "سنه" به کار ده بریئ و، شاره که ش ناوه ندی به پڕیوه به رایه تی ی کوردستانی ئیرانه (پۆژه ه لاتی کوردستان).

^۲ سه ره رای ئه وه ی که هه ردوکیان موسلمانن، به لām ناکوکییه کی قوول له نیوان شیعه و سوننه دا هه یه و شیعه، سوننه به ناموسلمانیکی دوورتر له خۆی له قه لām دهدات، ئه مه ش تا ئه و جیگه یه ی په ره ی سه ندووه که ئه گه ر سوننه یه ک ئاو له

ئىرانى ئەمپۇش، بەتايىبەتى لە دوای ھاتنە سەرکاری پەزاشای
پەھلەوییە، زیاتر لەوہی کہ لاسایی تورکیای مستەفا کہمال پاشا
بکاتەوہ، ھېچ شتیکى تر ناکات. ھەموو بەگزادەکانى کوردستانی
ئىرانیان لە ولاتى خوڤان دوورخستەوہ، ناچارىان کردن ھەتا
کوٹایى تەمەنیان لە پایتەختى ئىران بمیننەوہ.

لەلایەکی تریشەوہ، لە ھەر ھەلومەرجیکدا کہ ھەولێ کۆکردنەوہی
چەکو تەقەمەنى کوردەکانیان دەدا، ھەر جۆرە پیکراویکی
کۆمەلایەتى، ئەدەبى، ئابووری کوردی قەدەغە کرابوو. ھەر وہا
ھاوردنى پلاکى کوردی و: [پەلیکی لاستیکی کہ بو گویگرن لە
گرامافون بەکاریان دەھینا] بو ناو خاکی ئىران، بە ھەموو جۆریک
قەدەغە بوو. لەلایەکی تریشەوہ، ھەر وەك چۆن لە تورکیا بو ئەوہی باس
لە کیشەى کوردان نەکریت، کوردەکان وەکوو "تورکی چیاىى" ناوژەند
دەکرین، لە ئىرانیش بەھەمان شیوہ وەکوو "ئىرانىہ چیاىیەکان" ناو
دەبرین. دەولەتى ئىران، بەقەدەر دەولەتى تورکیا، خوێ پیک
نەخستووہو لەو بارەيەوہ پيش نەکەوتووہو، لەبەر ئەوہی متمانەى بە
(سوپا تازە دروستکراوہ) کەى نییە، وەکوو تورکیا کوردەکان ناچارى
کۆچى بەکۆمەل ناکات و ستەمى ناشاریان لى ناکات.

لەبەر ئەوہی یاسای دوورخستەوہی کوردان لە تورکیا دەرکراوہ
دژ بە کوردەکانى ئەویيە، باسى وردەکاریى تر ناکەین و، یەکسەر

پەرداخى شیعەيەکدا بخواتەوہ، کەسى شیعە لەو بڕوايەدایە پەرداخەکە بە
شۆردن پاک نایتەوہ، بۆیە بو ئەوہی خوێ و شیعەيەکی تر پيس نەبى،
پەرداخەکە دەشکینى.

دەچىنە سەر باسى بابەتى كىشەى كورد لە توركييا و لە چۆنيەتى
دەركەوتنى كىشەى كوردان كە سەدان سالا لەژىر دەسەلاتى توركىدان،
دەدوین.

سەرەتای سەدەى ۱۶ میرە كوردەكان بەبى شەپو بە وىست و
داخوازی خویان و بۆ پاراستنى دەسەلاتى ئۆتۆنۆمى خویان، بەپىی
پەيمانىكى دوولایەنە، سەرورەى دەسەلاتى سولتانە توركەكانیان
قەبوول كرد. سالى ۱۵۱۴ و لەگەل شەپى سولتان سەلىمى يەكەمدا دژى
شای ئىران، كوردەكان بەپىی هەلومەرجى سەپىندراو لە دوورپىيانى
هەلبژاردنى دەسەلاتى ئىمپراتۆریای توركى یاخود ئىرانیدا مانەوه.

سەرەپای ئەوێ كە هەردوكیان ئاریایی و پىشەیهكى نەژادى
هاوبەشیان هەیه، بەلام كوردو ئىرانیهكان پىكەوه نەگونجان و
نەگەيشتنە ئەنجامىك. كوردەكان سوننە بوون و ئىرانیهكانىش شیعە،
هەر لەبەر ئەمەش پىك نەدەكەوتن. ئەم سەردەمە، هەستە دىنيەكان
لەنيو هەموو گەلاندا لە سەروروى هەموو هەستەكانى ترەوه بوون و
زیاتر بايهخيان پى دەدرا. لە ئەنجامدا میرە كوردەكان برپارى
وابەستەیی خویان بە سولتانى سوننەى تورك سەلىمى يەكەمەوه
پاگەياندا. شایانى باسە، پادشای ئىرانیش شایهكى موسلمان بوو،
بەلام تەنیا جیاوازیهكەى ئەو بوو كە شیعە بوو.

هەر لەدواى ئەمەوه، كىشەیهك بەناوى كىشەى كوردەوه لە سالانى
دەسەلاتدارى ئىمپراتۆریای عوسمانیدا خۆى نیشان دا. جى و تنە،
بەپىی جیاوازی قوناغەكان و چەمكى تايبەت بەوانە، لەم
كىشەیهشدا جیاوازی لە ئاستى فۆرم و ناوەرۆكدا بەدى دەكرى.

کیشەى كورد، جاروبار نمونەى جوولانەوہیەكى فیودالیى
 تایبەت بە خوۆی پێشکەش دەکاتو، جاروباریش لە قوناغە
 جیاوازەکانى حکوومەتى ئیمپراتۆریای عوسمانیدا فۆرمى
 تیکۆشانیکى دینی نیشان دەدات. لەم وەزەحەى دوایدا کە زۆر نابى بە
 هوۆى ئازاوە و گەزىیەكى قوول، بابەتى ناکۆکىی حەنەفى و شافىعیەکان
 لەئارادا بوو. لەکاتیکی حەنەفى بوون نیشانەى تورکایەتى بوو، لە
 تەواوى ئەنادۆلدا بەس بە تەنیا کوردەکان شافىعى بوون. دواى
 ماوەیەكى تر، خێلە کوردەکان ئاگادارى ئەو دەبنەو کە سەرەخوۆی و
 ئازادییان بە ئەندازەى خودى ژيان بەھادارە بوۆیانو، ھەر لەبەر ئەوەش
 بەرامبەر بە دەسەلاتى تورکى قوناغیکى سەرھەلانیان دەست پیکرد.
 لە پۆژى ئەمڕۆشماندا ئامانجى ئەتەوہى کە کاراکتەرى ئەم
 سەدەىیە، بوو بە سیمای جوولانەوہى کوردی. شایانى باسە، ئەم
 لایەنەى جوولانەوہ کوردیەکان، شتیک نىیە لە ماوەیەكى کورتدا
 دەرکەوتبۆو، رابردوویەكى خوۆى ھىە. بۆ نمونە، داخوۆزى
 ئەتەوہى ھەر لەزووہو لە ئەدەبیاتى کوردیدا پێشکەوتبوو،
 سەرھەتاکەى دەگەرپێتەو بۆ سەدەى حەقدە. ئەو پراستى بۆ ئەحمەدى
 خانى کە لە ساڵى ۱۰۶۱ی کۆچیدا لەدایک بوو، یەکەمین پێشەنگى
 پراستەقینەى ناسیۆنالیزمى کوردی بوو. بابەتى بەرھەمەکەى
 (مەموزین) ناوەرپۆکیکی ئەتەوہى ھىە، تەنیا باسى کوردایەتى و
 کوردستان دەکات. قارەمانەکانى ناو (مەموزین) سەمبۆلن. ئەو
 قارەمانەى وا سەمبۆلى کوردستانە، بەبەندکراوى دەھینیتە پێش چاوى

خوینەر ودها نیشان ددهات که هاوړیکانی ههول و تهقه لایهک بو
نازادکردنی نهو قاره مانه ددهن^۳.

^۲ لیږدها سه بارهت به روشنبیږیکي کوردو ئاموژگاریه کانی له سهر کوردایه تی،
له کاتیځدا که بیږی نه ته وایه تی له نه وروپاشدا به ته واوه تی گه شه ی نه کردبوو،
بوچوونیک دده دین به دهسته وه. جی ی باسه ئهم پوښنبیره ته نیا له قوتا بخانه دا
په وهرده ی بینیه، که چی سهر پرای نه وه بوچوونی وه های پیش چاو خستوه.
ئهمی ویپرای بوونی خه لیقایه تی و فاناتیزمی دینی کردوووه، به گریډانیکي
پیروزه وه په یوه ندیی داوه به دهسه لاتداری کورده وه.

لیږدها وهرگیردراوی شیعریکي شاعیر (ئهمه دی خانی) له سهر بارودوخی
کوردان و خه فته کانی له بهر نه وه دهیښینه وه:

قه ط مومکینه نه، چهرخ له وله ب

طالع بیتن ژ بو مه که وکه ب

به ختی مه ژ بو مه را بیت یار

چاره ک بیتن ژ خواب هشیار

رابت ژ مه ژي جهان په ناهه ک

پهیدا بیتن مه پادشاهه ک

شیری هونه را مه بیته دانین

قه درئ قه له ما مه بیته زانین

دهردئ مه ببینتن عهلاجی

علمی مه ببینتن په واجی

گر دی هه بوا مه سهر فراهه ک

صاحب که ره مه ک، سوخن نه وازه ک

نه قدئ مه دبوو ب سکه مه سکووک

نه دما ودهه بی په واج و مه شکووک

هه‌رچه‌ند کو خالص و ته‌میزن
 نه‌قدینئی ب سکه‌ئی عه‌زیزن
 گهر دئی هه‌بوا مه‌ پادشاهه‌ك
 لائق بدیا خودئی کولاهه‌ك
 ته‌عیین ببووا ژ بووی ته‌خته‌ك
 ظاهر‌قه‌ دبوو ژ بووی مه‌ به‌خته‌ك
 حاصل ببووا ژ بووی تاجه‌ك
 نه‌لبه‌تته‌ دبوو مه‌ ژئی په‌واجه‌ك
 غالب نه‌دبوو ل سه‌ر مه‌ نه‌قه‌، پرووم
 نه‌دبوونه‌ خه‌را به‌یئی د ده‌ست بووم
 نه‌مما ژ نه‌زهل خودئی وه‌سا کر
 نه‌قه‌، پرووم و عه‌جه‌م ل سه‌ر مه‌ پا‌کر
 ته‌به‌عییه‌ت وان نه‌گهر چ عاره
 نه‌و عار ل خه‌لقی نامداره
 نامووسه‌ ل حاکم و نه‌میران
 تاوان چیه‌ شاعرو فه‌قیران
 له‌پرا کوو جهان وه‌کی عه‌رووسه
 وی حوکم دده‌ست شیرئی پرووسه
 ئی عه‌قدو سه‌داق و مه‌هرو کابین
 لوطف و که‌ره‌م و عطا و به‌خشین
 پرسى ژ دنئی من نه‌و ب حیکمه‌ت [له‌نیو کورداندا پیاو شیربایی ده‌دات-
 ج-ع-ب]
 مه‌هرا ته‌ چ، گوته‌ من کو هیممه‌ت
 نه‌ز مامه‌ د حیکمه‌تا خودیدا
 کرمانج د ده‌وله‌تا دنیدا

ٺاڻيا ب ڇ وهجھي مانھ مھ حرووم
 بيلجوملھ ڙ بؤ ڇ بوونھ مھ حڪووم
 وان گرت ب شيري شھھر شوھرھت
 تھ سخير ڪرن بيلاد ھيممھت
 ھھر ميرھڪي وان ب بھ ڏل حاتھم
 ھھر ميرھڪي وان ب پھزم پؤستم
 ب فڪر ڙ عھر ب حھتتا ڦھ گورجان
 ڪرمانڇ ڇ بوويھ شھببھي بورجان
 ٺھڻ، پووم و عھجھم ب وان حھ صارن
 ڪرمانڇ ھمي ل چار ڪنارن
 ھھردو و طھرھفان قھبيلي ڪرمانڇ
 بؤ تيري قھضا ڪرينھ ٺامانڇ
 گويا ڪول سھرحھدان ڪليدن
 ھھر طائيفھ سھدھڪن سھديدن
 ٺھڻ، قولزوومي پووم و بھحر تاجيڪ
 ھندي ڪو بڪھن خرووچ و تھ حريڪ
 ڪرمانڇ دبن ب خوون مولھطھخ
 وان ڙيڪ ڦھدڪھن ميٿالي بھرزھخ
 جواميري و ھيممھت و سھخاوت
 ميريني و غيرھت و جھلادھت
 ٺھو خھتمھ ڙ بؤ قھبيلي ٺھڪراد
 وان دانھ بھ شير ھيممھتي داد
 ھندي ڙ شھجاعھتي غھيوورن
 ٺھو چھند ڙ مننھتي نفوورن
 ٺھڻ، غيرھت و ٺھڻ علو و ھيممھت

بوو مانعئى حەملئى بارئى مننەت

لەو پيڭقە ھەميشە بئى تفاقن

دائيم ب تەمەپرودو شقاقن

گەر دى ھەبوا مە ئيتيفاقەك

ڤيكرە بکرا مە ئينقيادەك

پوومو عەرەب و عەجەم تەمامى

ھەميان ژ مەرا دکر غولامى

واتاى گشتى شيعرەكە، بارودۆخى دەروونى و خەم و ئازارەکانى شاعیر دەخاتە پوو. لەم شیعراڤە ئەوە باش دەردەکەوئى کە "خانى" نە یویستوو کوردان بە شیعەرەکانى خۆى ھان بدات بۆ ئامانجى کۆیلەکردنى نە تەوہەکانى تر. ئەو شتەى کە کوردان لە پيششەوہ داوايان کردووہو ئیستاش دەیانەوئى، ئەوہ نيبە کە بەسەر چارەنووسى ئەم و ئەودا زال بن، بە لکۆو تەنیا ويستویانە مافى چارەنووسنى پاراستنى بوونى خویان ھەبئى.

خانى، بە سادەیی و خاکیبوونیکی تایبەت بە شاعیرە پۆژەلاتیەکان، لە بەرھەمە سەرەکیەکەى خۆیدا، یانى "مەموزین"، باسى ئەو ھۆیانە دەکات کە ئیلهامى لى وەرگرتوون. ئەمە لە نمونەى خواوەندا بەرچاو دەکەوئى:

خانى ژ کەمال بئى کەمالى

مەیدانا کەمالئى دیت خالى

یەعنە نە ژ قابل و فەقیری

بەلکئى ب تەعەصوب و عەشیری

حاصل ژ عیناد، ئەگەر ژ بى داد

ئەق، بیدعەتە کر خيلافئى موعتاد

صافى شەمراند قەخوار دوردى

مانەند دوپرى لیسانی کوردی

ئینایه نیظام و ئینتیظامی
 کیشایه جه فا ژ بۆیی عامی
 دا خهلق نه بیژتن کو نه کراد
 بی مه عریفه تن ب ئه صل و بونیاد
 ئه نواع میلهل خودان کتیین
 کرمانج تنی د بی چه سیین
 هه م ئه هل نه ظه ر نه بیین کو کرمانج
 عه شقی نه کرن ژ بو خوه ئارمانج
 کرمانج نه پر د بی که مالن
 ئه م ما د یه تیم و بی مه جالن
 بیلجومله نه جاهل و نزانن
 به لکی د سه فیل و بی خودانن

خانی، له شوێنێکدا که باسی بهرهمه پهمزییه کهی دهکات، ئه مانه ده نووسی:

شهر حا غه می دل بکه م فه سانه
 زینێ و مه می بکه م به هانه
 نه غمی وه ژ په رده یی ده رینم
 زینێ و مه می ژ نوو قه ژینم
 ده رمان بکه م ئه ز ئه وان ده وا که م
 وان بی مه ده دان ژ نو قه راکه م

شاعیر کاتی باسی به های شیعره کانی دهکات، وه ها ده ئی:

ئه ق، میوه ئه گه ر نه ئا بداره
 کرمانجییه ئه و قه ده ر ل کاره
 ئه ق، طفله ئه گه ر نه ناز ده نینه

نهوباره ب من قهوی شریڼه
 نهڅ، میوه نهگهر نه پر لهذیڅه
 نهڅ، طفله ب من قهوی عهزیزه
 مهحبوب و لباس و گوشواره
 مولکي د من نه موسته عاره
 نه لفاظو مهعانی و عیبارات
 نینشاءو مهبانی و نیشارات
 مه وضووع و مه قاصید و حیکایات
 مه پرموزو مه ناقيب و دیرایات
 ئوسلووب و صیفات و مه عناو و لهفظ
 نه صلن نه کرن مه یه ک ژ وان قهرض
 بیلجومله نه تایجی دفکرڼ
 دووشیزه و نه وعه وروس و بیکرن
 یا ره ب مه ده دهستی خهلق ناساز
 قی شاهد دلروبی طه نناز

خانی کاتیک باسی خویشی دهکات، نه مانه دهنووسی:

نه ز پيله وهرم نه گوهه ریمه
 خود پرسته مه نه ز، نه په روه ریمه
 کرمانجم و کووهی و که ناری
 شان چهند خه بهرید کورده واری
 نیمضا بکن نهو ب حوسن نه لطاف
 نیصفا بکن نهو ب سه مع نینصاف
 سه هوو و غه له طان نکن ته عه جوب
 ته ئویل بکن ژ بو ته عه صوب

لێره دا چه ند پاراگرافیک کتیبی فرههنگی دیپلۆماسی نووسینی
پۆژه لاتناسی به ناوبانگ به پڕیز قاسیلی نیکیتین له سه ر چۆنیه تی
ده رکه وتنی کێشه ی کورد به نموونه ده هینینه وه:

سه رپرای ئه وه ی که کێشه ی کورد له مه یدان ی سیاس ی
ناونه ته وه ییدا جیگه یه کی تایبه تی به خۆی هیه، له مه ودوا ناتوانی
نکوولی له هه بوونی ئه م کێشه یه بکری.

به ر له وه ی بچینه سه ر ناوه پۆکی باسه که مان، پێویسته بڵین: ته نانه ت
له سه رده میکشیدا که وشه ی کورد له گه ل جوولانه وه پان ئیسلامیه کان و
بزوتنه وه ی گه وره ی ئه رمه ندا ده هاته وه یاد، دیسان له دۆسیه ی
وه زاره ته کانی داداو تا ئاستیکی به رز چاوپۆشی له کێشه ی کورد کراره.
به کورتی، قوناغه گرنگه کانی پیشکه وتنی کوردان به پێی خواره ون.

میژووی مۆدیرنی کورد به س قوناغ دابه ش ده کریت:

۱- قوناغی فیو دالیته ی کورد.

به رله ته واوکردن دوو دیپری شاعیر وه رده گیرینه وه که باس له تیکۆشان بۆ
سه ربه خویی کوردستان ده کات:

حاصل کوو دنیا ب شیرو ئیحسان

ته سخیر دبت ژ بو وی ئینسان

*وه رگیر:

(له م په راویژه درێژه دا که لک له ئه حمه دی خانی، مه م وزین (وه رگیرپراوی
تورکی محمه د بوز ئارسلان، بلاوکردنه وه ی ده نگ —هسته مبول، ۱۹۹۶) و
کوردستان کۆلونیای نیوده وله تی ئیسماعیل بی شکچی وه رگیراوه).

له گهال ئه وهی که فیودالیتیهی کورد به شیویه کی ئاشکرا ناره زاییه کانی خوئی دهرده بیری، به لام له چوارچیویه دهوله تی عوسمانیداو کاتی سولتان سه لیمی یه کهم به دواوه، خوئی له گهال واقعی سه ریه رشتیدا گونجاند بوو.

۲- سالی ۱۸۴۷ له گهال تییکچوونی هاوسه نگیه کان و پروو خانی میرنشینی بوتاندا، وه کوو دوایین میرنشینی فیودالی کوردی، ئیدی فیودالیتیهی کورد به شیویه کی ئاشکرا به رامبه ر به دهست تیوه ردانی به ریوه به رایه تی عوسمانی راوه ستاو، به مه بهستی ریگرتن له کاری تییکدانی پیکهاتهی خوئی، دهستی به سه ره لدان کردو، به و جوړه زنجیره که پاپه رینی خویناویی دهست پیکرد. پیویسته بوتری، پان ئیسلامیه که ی عه بدولحه میدو ریفورمی ژون تورکه کانیش توانایی چاره سه ری ئه م کیشه یه یان نییه.

۳- دوا یه کهم شه ری جیهانی (په یمانی پرووسیا و فه رهنسا ۱۹۱۶)، هه ندیک له به شه کانی کوردستان، له پرووی خاک و دهسه لات هوه، تووشی گوپانکاری بوو. له میانه ی ئه مانه شدا، له نیو کومیت ه کانی کورددا دهست بژارده یه ک دروست بوو که پیکه وه به ره و ئایدیالیک هه نگاویان هه لده گرت. ئه مانه مۆری خویان له جوولانه وهی مۆدرینی کوردی سه رده م داو، ئامانجی هاوشیویه شوپشی گه و ره ی فه رهنسایان کرد به ئایدیالی پرزگاریی خویان^۴.

^۴ فه ره نگی دیپلوماسی سالی ۱۹۳۳ له دوو به رگی ئه ستووری (A-L-M-Z) دا به یارمه تی ئاکا دیمیای دیپلوماسی جیهانی بلا بو هته وه. ئه م ریخ خراوه که هه شت سالی خوئی تیپه ر ده کات، دهیه وی به شیویه کی هاوبه ش له کیشه

سېھه مېن قۇناغى جوولانەوھى كوردى، سەردەمى سولتان
 عەبدولھەمىدى دووھەم و سالى ۱۹۰۸ و دواى پراگە ياندنى دووھە مېن
 حكوومەتى مەشرووتە، دەرکەوتە مەيدان. ھەر لەم كاتەنەشدا،
 كۆمىتەكانى كورد لە ئەستەمبۇل و كوردستان پىك ھاتن و بنەماى
 پىكخستنى خويان دامەزراند. بەلام ئەم ئازادىيەيان زۆرى نەخاياندو،
 ئىتىحادچىيەكان كە لە چياكانى (رۆم ئىلى) دا باوھشى خويان بۆ
 مەلاكانى بۆلگارى و پاپاكانى يۇنان كوردبۇوھ، پروى راستەقىنەى
 خويان نیشان داو بەرامبەر بە غەيرە توركەكان دەستيان بە ھىرش و
 پەلامار كرد. لە پىگەى چەمكى فاناتىزمى شوقىنستانەى خويانەوھ،
 ھەموو پىكخراوئىكى ناتوركىيان لەناوېردو بە خويىن و شمشىر
 سەركوتيان كردن. جىى وتنە، ئەم وەزە تاوھكوو شەپەكەى سالى
 ۱۹۱۸ ھەر بەو شىوھىيە بەردەوام بوو. لەگەل يەكەم شەپرى جىھانىدا،
 قۇناغىكى تازەى پزگارى بۆ نەتەوھ بچووكە ستەمدىدەكانىش دەستى
 پىكرد، يان بەشىوھىيەكى راستتر، مرقە نيازچاكەكان وەھا بىريان
 دەكردەوھ: ھىزى ھاوپەيمانەكان كە سوپاكانيان بۆ بەرقەراركردنى
 ئاشتى و ئاسوودەيىى مرقاىيەتى و پزگارىى نەتەوھ بچووكەكان
 ھىنابوھ ھەرىمەكەو دەستيان وەردابوھ كاروبارەكان، بەو ئەندازەىيە

جىھانىيەكان بكوئىتەوھ. ناوھندەكەى لە "bisde l Avenue HocHe, paris VII"
 دايەو توانىويەتى تاوھكوو ئىستا ۵۱۶ بالويزى گەورەو وەزىر لە دەورى يەك
 كۆپكاتەوھ. ۴۳ كەسى ئەمانە، وەزىرانى كارى دەرەوھن كە لەئىو كەسە
 ھەلبىزىراوھكانى ۷۳ ولتدا ھاتوون. ئاكادىمىا، بۆلتەنىك بە شىوھىيەكى بەردەوام
 سەبارەت بە دانىشتنەكانى خۆى بلأودەكاتەوھ.

سەرکەوتوو بوون که له باتی به ستنی پهیمانی دوولایه نه، بریاره کانی
 خویان ب سه پینن. له لایه کی تریشه وه، دواى شه پرى چوار ساله که
 مروڤایه تیی تووشی ئازاریکی زور کردو هیشتا شوینه واره کانی له سهر
 جهسته ی مروڤایه تی به دی ده کرین، ریکخراوی نه ته وهیه کگرتوه کان به
 مه به ستنی به رپا کردنی ئاشتی و ئاسووده یی مروڤایه تی که له
 نوینه رانی ولاته شارستانییه کان پیک ده هات، دروست بوو. ئەم
 ریکخراوه، له ئەنجامی بوچوونیکی مروڤانه وه دامه زراو، له باری
 پرنیسه په وه و به شیوهیه کی تایبه تی ئه رکی پاراستنی ماف و ئازادی
 نه ته وه بچووه کانی گرتیه ئه ستو، ئه وانیه کی له ژیر ده سه لاتی
 نه ته وه کانی تر دا ژیان ده به نه سهرو ههر پوژ ده بن به قوربانی و
 سووکایه تییان پی ده کری. له راستیشدا، ههر له گه ل ته و او بوونی
 شه پردا، هیزه سه رکه و توه کان ئه وه یان له لی دوانه کانی خویاندا
 راگه یان دبوو که له مه به دوا ناهیلن هیچ نه ته وهیه که له ژیر ده سه لاتی
 ئه وی تر دا بی و، لیزه به دوا وه ههر که س ده بی به خاوه نی خو ی و مافی
 چاره ی خو نوو سینی ده بی.

به لام دواتر ئه وه ده رکه وت که لی دوانه کانی سه ره وه به مه به ستنی
 به دیه یانی ماف و ئازادی گه لان نه بووه، ته نیا به ئامانجی
 به ده سه ته یانی ده سه که وتی شه پ وه کوو کری ی شه پری چوار ساله بووه.

دواى ئه وه ش، چاره نووسی گه له سته مدیده کان ته نیا له پریگه ی
 به رژه وه ندی سیاسیی هیزه سه رکه و توه کان و هیزه داگیرکه ره کانه وه
 دیاری کرا. به رژه وه ندی هیزه هاوپه یمانه کان له سه ره تای شه پردا وای
 ده ویست که ئەم هیزانه خویان به کوردانه وه سه رقال بکه ن. ههر

ئەمەش بوو بە ھۆی ئەوھى كە بەشى كوردستان لە پەيمانى سيقەر (sevr) دا بنووسى. بەلام دواتر، بەتايبەت لەدواى پەيمانى پووسيا-توركياوھ كە كاريگەرييهكى بەرچاوى لەسەر سياستەتى ھىزە ھاوپەيمانهكان لە پوژھەلاتدا دانا، ھاوپەيمانهكان، بەرامبەر بە كيشەى كورد گويى خويان خەواندو، كوردان و ئارەزوھ نەتەوھييهكانيان لەبەردەم ئينسافى ئەنقەرەدا بەتەنيا ھيشتەوھ. حكومەتى ئەنقەرەش بەشيۆھيەكى بەرنامەبوئانراو دەستى بە كوشتارى كوردان كردو، كوردبوونى كوردان و تورك نەبوونى ئەوانى پى قەبوول نەدەكراو ھىچ جوړە بەخشنەدھييهكى لەخو نیشان نەدەدا.

لەپراستيشدا توركيا زور لەميژبوو سياستەتى لەناوبردنى بەرامبەر بە كوردان پيپەرە دەكرد. بەلام ئەم سياستەتە سالى ۱۹۰۸ و كاتى دەسەلاتدارى ژون توركەكان بەشيۆھيەكى سیتەماتيك و پيداگرانەتر پيپەرەوى دەكرا.

حكومەتى ئەنقەرە، سەبارەت بەو ئامانجەى خو، كارە ئەنجامدراوھكانى ناتەواو دەبينى و زياتر پيداگريى دەكردو، دواچارىش بە دەرکردنى ئەم ياسايە لەناوبردنى تەواوھتى و تەوانەوھى نەتەوھيى كوردانى خستنه ناو بەرنامەى كارى خۆيەوھ. شايانى باسە، دووسال بەر لە دەرکردنى ئەم ياسايە، نەتەوھ يەكگرتوھكان ليژنەيەكى تايبەتى بو پاراستن و چاوديريکردنى مافى كەمينەكان لەنيو ولاتانى ئەندامدا پيك ھيئابوو. بەلام حكومەتى توركيا، بەرامبەر بەوھ، ئەو ياسايەى دەرکردو لە راگەيانندنەكانى خويدا بەشيۆھيەكى فەرمى بلاوى كردەوھو ھەولى جيپەجيكردينى دا.

وهكوو دهزانرئ، كاتى وهرگيرانى توركييا له نه ته وه يه كگرتوه كان،
هيچ ولاتيكي نه ندام باسى كيشه ي كه مينه كانى ناو توركييا نه كرد^٥
ئه مهش له بهر ئه وه بوو كه بهر ژه وه ندى هيژه گه وره كان نه يده ويست
حكومه تى ئه نقره بخريته ژيړ فشار وه.

ئيتحاد چييه كان و (كومه له ي ئيتيحاد و ته ره قى) پيشترو له كاتى
خه ليفه محمه د ره شادا ياسايه كيان بو دوور خستنه وه ي كوردان له
خاكي باوو باپيرانيان به موري خه ليفه ده ركرد بوو.

سهر و به ندى شه پ، دواى ئه وه ي كه حكومه تى ئيتيحاد و ته ره قى هه ولى
له ناو بردن و پاك تاوى نه ژا دى ئ ئهرمه نه كانى دا، ده ستى به جيبه جيكر دنى
ياساى تاييه ت به دوور خستنه وه ي كوردان كرد. به گويژه ي ئهم ياسايه،
كوردان له ولاتى خويان دهر دهكران و له پاريزگا تورك نشينه كاندا جيگير
دهكران. كورده كانيان به ئه ندازه ي ٥٪ ي ژماره ي دانيسشتوانى توركى

^٥ ئاشكرايه هه لومه رجي كه مينه كان، بو ئه و كه سانه ي كه تازه ده بن به
ئه ندامى كومه له، مه رجيكي هاو كارييه. وهكوو ئه وه ي كه نيكتين له باب ته كه ي
خويده به ناوى فره نكي ديپلوماسييه وه ناماژه ي پيكر دووه ((ده مانه وئ
هيوادار بين كه حكومه تى ئه نقره، وهكوو هيژى زال به سه ر بارودوخه كه دا،
به دواى چاره سه رى ئاشتيانه دا ده گه ر ئ و هه بوونى ئينتكيى نه ته وه ي كورد له
چوارچيوه ي بوچوونه ئه مپوييه كاندا له بهر چاو ده گرئ، چونكه كيشه ي كورد
شايس ته ي ئه مه يه. گومان له وه ي كه بهر په رچدانه وه ي چه كدارى ناگاته ئه نجام،
شتيكي له جئى خويديه و، ئه گه ر پوژي ك توركييا داواى ئه ندامي تي له نه ته وه
يه كگرتوه كاندا بكات، له وه دلنيام كه به گويژه ي كو بوونه وه ي ژني ف چاويك به
وه زعى هه موو كه مه نه ته وه كاندا ده خشي ني ته وه)).

گوندهکانیان، لهو گوندانه دا جیگیر دهکرد. ههروه ها پیویست بوو
پیاوماقوولان و بهگه کوردهکان له نیو شاره تورک نشینهکاندا نیشتهجی بنو،
په یوهندی له گهڵ یه کتری و کوردهکانی تردا دروست نهکن. دۆسیهکانی
به پێوه به رایه تی ی کوچ و جیگۆرکی له ئهسته مبول، ئهوه دهردهخن که
زیاتر له ۷۰۰۰۰۰ کورد له وار و زیدی خویان دوورخراونه تهوه.

دوای شه پری جیهانی و ههتا بهر له پهیمانی لۆزان، تورکیا خۆی
بهرامبه به مهترسی دۆراندنی بوونی نه ته وایه تی بینیه، بۆیه کاری
دوورخستنه وهی کوردانی پاره ستاند، (خۆی دهستی پیکردو خوشی
پاریوه ستاند).

زۆربهی ئاواره کراوهکان که هیچ بهر خۆدانیکیان له ئاستی ئه
دوورخستنه وهیه دا نیشان نه ده داو، نه یانده زانی له راستیدا به چ
مه بهستیکی بی خیر دووریانده خه نه وه، وایانده زانی ئه مه له بهر
هه لومه رچی شه پره، له پریگه به برسیتی و ماندوویتی ژیا نی خویانیان
له ده ست دا. جی ی باسه، به شیکی ئه مانه ش له لایه ن هیزی جه ندرمه وه
کوژرابوون، ژماره ی ئه وه که سانه شیان که ده یان نتوانی دوای شه پ
بگه پینه وه بۆ ولاتی دایک، زۆر که م بوون.

له میانه ی شه پرا، کوردهکانیش وه کوو هه موو نه ته وهکانی تر، بۆ
به ده سته یانی ماف و ئازادیهکانی خویان، له کۆنفرا نسی ئاشتیدا
هه ول و ته قه لای زۆریان دا بوو. به لام دوایی زۆربه ی ئه و پۆشن بیرانه ی
که به ناوی گه لی کورده وه کاریان ده کرد، حکومه تی ئه نقه ره به تاوانی
خیانهت به نیشتمان سزای مه رگی به سه ردا سه پان دن. شایانی وتنه،
به شیکی زۆری ئه م پوونا کبیرانه له سی داره دران و، ئه وانه ش که

مابوننه وه، به ناچارى په نايان بردبووه بهر ولاتانى تر و، بهم شيوهيه
 نه مانه ش بوون به قوربانىيه كى ترى خيانه تى نه وروپا. كاتى باسى
 خيانه تى نه وروپا ده كين، مه به ست نه وه نييه كه نه وان و هيژه
 هاوپه يمانه كان بو به ديه ينانى مافه كانى گه لى كوردو پاراستنى
 نازادى پوښن بيران نه مانه يان داوه تى ولاتى خويان كردوه. كيښه ي
 كورد خوئى له خويدا، وه كوو له سهره تاشدا باسم كرد، شتيكى تازه
 نييه و خاوه نى بنه مايه كى ميژوويي يه و له زووه وه هيه و، ريځخواوه
 كورد يه كانيش له سالى ۱۹۰۸ به دواوه دامه زراون. بويه كاتيځ باسى
 خيانه تى نه وروپا ده كريت، مه به ست نه وه يه كه وه كوو چوڼ به رامبه
 به زور نه ته وهى بچو وكتريش نه وه يان كردبوو، له كاتيځدا به ليڼى
 له بهرچاو گرتنى كيښه ي كورديان دابوو، كورده كانيان پووبه پرووى
 جه لاده كان كرده وه و له گه ل ئينسافى نه واندها به جييان هيشتن.

سالى ۱۹۲۵ كاتيځ كورده كان به دواى نه و مافانه وه بوون كه
 ده ولته شارستانيه كان را يانگه يان دبوو، نه و نه زموننه يان به خوين
 سهر كوت كراو هه زاران ژن و منال و خه لكى بى تاوان بوون به قوربانى و
 ژيانيان تيداچوو.

نه وروپاى شارستانيش، به رامبه بهم كوشتاره بى دهنك مايه وه.
 ته نانه ت هيژه هاوپه يمانه كان، به بى دهنكى خويان، پاريزگاريان له
 توركيه ده كردو، تا نه ندازه ي مؤلته پيدان به تيپه پينى يه كه كانى
 سوپاى توركيه و پيداويستيه كانى به نيو خاكى نه و ولاتانه دا كه كاريان
 تى كردبوون و نه وان به وه كاله ت به ريوه يان ده برد، كارئاسانيان بو
 حكومه تى نه نقره ده كرد بو سهر كوت كردنى راپه پينه كان و، به و

جوړهش بهر له وهی که راپه پښه کان له هه موو شوینیک بلاو بښه وه، سوپای تورکیا خوی ده گه یانده هریمه که و سهره لډانه که ی سهرکوت ده کړد. لیرهدا پیویسته ئا ماز ه به ودهش بکریټ که سهر کړده ی راپه پښه کان له پراده به در باوهریان به وه هیټابوو که یه که کانی سوپای تورکیا ناتوان به ئاسانی له ئاوی فرات تپه پښو و زوو بگه نه ناوهندی کوردستان. به لام کاتیک یه که کانی سوپا ریگه ی ئاسنی سووریا یان بو گه یشتن به ناوهندی راپه پښه ه لبرژارد، به ختی سهرکه و تنی راپه پښه پووجه ل کرایه وه.

با بگه پښه وه سهر باسی سهره کی خومان، یانی بابته ییاسای دوورخستنه وه ی کوردان.

له خواره وه ناوهری کی یاساکه وه کوو خوی ده خینه به ردهم خوینهران،

((دوا ی ئا گادار کرانه وه ی پیویست سهارت بهم یاسایه، وه زاره تی ناو خو له چوارچیوه ی بهر نامه یه کی ئه نجومه نی وه زیراندا، به ریرسه بهرام بهر به وه ی که خه لک پابه ندی کولتووری تورک و ریکخستنی چوټیه تی بلاو بوونه وه ی دانیشتوانی خاکی تورکیا بی و وا بمیټته وه. به گوټره ی ئو نه خشه یه ی که وه زاره تی ناو خو ئاماده و ئه نجومه نی وه زیرانیش په سندی کړدووه، چوار گروپی ههریمی نیشته جیوون و دانیشتوان له تورکیا دورست ده کړین،
* ههریمه کان:

۱- ههریمه پله یه که کان: ئو شوټانه ده گرنه وه که زیاد کړدنی ژماره ی دانیشتوانی توریان تیدا کراوه به ئامانج.

۲- ههریمه پله دووه کان: ئو جیانه له خو ده گرن که نیشته جیکړدنی ئه وانه یان که وا بریاره بگه ونه بهر تواندنه وه ی نه ته وه یی، تیدا کراوه به ئامانج.

۳- هەرئیمه پله سییهکان: ئەو هەریمانەن که ئەم کهسانەى وا نایانەوى کارىگەرى کولتوورى تورکىيان لەسەر بى، دەتوانن به ئازادى و بهبى یارىدهى دهولەت تیدا دابنیشن.

۴- هەرئیمه پله چوارهکان: ئەو شوینانەن که لەبەر هوى سیاسى-عەسکەرى- ئابوورى-کولتوورى-تەندروستى، نىشتهجیبوونيان تیدا قەدەغە کراوه. ئەو کهسانە یاخود ئەو کۆمەڵانەى که لەدەرورەدا دینه ناو خاکی تورکیا، به شیوهیهکی گونجاو لەگەڵ بەندهکانى یاساکەداو بەپێى فەرمانى وهزارەتى ناوخۆ مۆلەتى مانەوهیان دەدریتى.

* ئەوانەى که پەسند ناکرین:

ئەوانەى که کولتوورى تورکی پەسند ناکەن و پابەندى بنەماکانى نین، نەخۆش (نەخۆشى پيس، گەرى، بەلەكى و...) و بنەمالەکانیان، ئەو تاوانبارانەى که تاوانەکانیان بابەتى سیاسى و عەسکەرى نین، ئازاوهگیرەکان، سیخوړو قەرەجەکان و ئەوانەى وا له ولات دەرکراون، ناتوانن لەنۆ خاکی تورکیادا بمێننوه.

وهزارەتى ناوخۆ دەسەلاتى گواستنهوى ئەو گوندانەى ههیه که دەرنامه‌تیاں کهمه و خاکیه‌کیان بەرته‌سکه، یا شوینه‌کیان دارستانه یا بەردیان زۆرهو، ده‌کری دانیش‌توانیان کۆچەر و هاتوو یاخود نىشته‌جئى ئەوى بن و، بگوێزێنه‌وه بۆ ئەو شوینانەى که گونجاوتر بن. لەلایه‌كى تره‌وه، وهزارەتى ناوخۆ ده‌توانى ئەو گوندانەى که له مالى دوور له‌یه‌ك دروست کراون، له یه‌ك ناوه‌ندا کۆبکاته‌وه.

ئەو کهسانەى که گومانى سیخوړیان لى ده‌کریت:

بەپێى بریارى ئەنجومه‌نى وه‌زیران، وهزارەتى ناوخۆ ده‌توانى پەنا‌بەر و قەرەجەکان، به مهرجى پابەندبوون به بنەماکانى کولتوورى تورکی، له‌و شارو گوندانه‌دا نىشته‌جئ بکات که دانیش‌توه‌کانى تورکن. هه‌روه‌ها ده‌توانى ئەوانەى

وا گومانی سیخوریان لیّ ده کریت، دووربخاته وه بو سنووره دووردهسته کان و،
په نابهره قهره جه گانی ولاتانی تریش له سنووره گانی خاکی تورکیا دهریکات.

* خیلّه کان:

یاسا، هیچ جوړه که سایه تیه کی یاسایی نادات به خیلّه کان. سه بارهت بهم
بابه تەش، هه موو جوړه مافه گانی خیل، له فرمان و بریارو به لگه کی جوړاوجوړدا،
لابراون.

سهرۆکایه تی و ئاغایه تی و شیخایه تی خیل، پشت به کام دابونه ریت
ده به ستی با بیبه ستی، مافی هیچ جوړه خوړیکه خستنیکیان نییه.

ماوه ی بهر له راگه یاندنی ئەم یاسایه، هه موو مولک و سامانه
رانه گوێزراوه گانی (سهرۆک و ئاغا و شیخ)ی خیل، دوا ی جیه جیکردنی یاساکه،
ده که ونه ژیر ده سه لاتی حکومته و دهن به مولکی ده ولته.

* بهر له یاسا:

ئەم مال و مولکه له گوێزانه وه نه هاتوانه، به پی ی فرمانی حکومته تی و
ئەنجومه نی وه زیران، به سهر کوچهره جووتیاراندا دابهش ده کرین.

وه زاره تی ناوخو، به پی ی فرمانی ئەنجومه نی وه زیران، ده توانی بهر له
بلاو بوونه وه ی ئەم یاسایه، سهرۆک-ئاغا-یاخود شیخی خیلّه کان و ئەو که سانه ی
که گومانی سیخوریی سهر سنووره گانیان لیّ ده کری و ئەو که سانهش که له
پوژه لاتدا ده سترۆیشتون، له ههریمه پله دووه کاندای جیگیر بکات و له شوینی
خویان بیانگوژیته وه.

* ئەو که سانه ی که زمانی دایکیان تورکی نییه:

ئەو كەسانەى كە لە دەرەوہى زمانى توركى و بە زمانىكى تر قسە دەكەن، مافى دامەزراندنى كۆمەلەى كرىكاران، پىشەسازان ياخود گەرەك و گوندىان بىيەو، تەنيا مەرجى دامەزراندنى ئەو جۆرە شتانەش ئەوہىيە كە دەبى تەنيا تايبەت بە ھاوړەگەزەكانيان نەبى و شتىكى گشتى بى.

وہزارەتى ناوخۆ، بەپىى فەرمانى ئەنجومەنى وەزيران، دەتوانى ئەو جۆرە كۆمەلانە (تەنانەت ئەگەر پىشترىش ھەبووبن) بگويزیتەوہ بۆ شوئى گونجاو. بيانىەكان، ناتوانن لە گوندەكاندا نىشتەجى بن. ھەرەھا ژمارەى ئەو بيانىەى كە لە شارو قەزاكاندا نىشتەجى دەبن، پيوستە لە ۱۰% ى رادەى دانىشتوانى ئەوى زياتر نەبن و بەقەدەر ژمارەى ديارىگراو و سنووردارى شارەوانى بن. ناوەرۆكى ياساكە سەبارەت بە چۆنەتى دابەشكردنى زەوى بەسەر ئەو كۆمەلە مەروفاەى وا لە شوئى تردا نىشتەجى دەكرين و، سەبارەت بە يارمەتەيكانى پەروەردەى نەتەوہىي، چەندىن خالى گەنگى تىدايە.

* بەخشىنى باج:

ھەندىك گۆرانكارى بەسەر بەخشىن و ھەلگەرتى باجەكاندا ھاتووە. ئەو كەسانەى كە لە دەرەوہى ولاتەوہ دىن، لە ھەرمە پلە يەكەكاندا نىشتەجى دەبن. ھەرەھا ئەوانەى كە لە ناوہوہى ولات (بە وىستى خۆيان يا بەزۆر) لەویدا نىشتەجى دەكرين، لەكاتەوہى كە ناوى خۆيان تۆمار بكەن، سالى يەكەم ھىچ جۆرە باجىكيان لى وەرناگيريت و، سالى دووہم و سېھەم و چوارەم و پىنجەمىش ناوبەناو لە باجدان دەبەخسرين. لەوہش جوداتر، ئەم جۆرە كەسانە پارەى تۆماركردنى ئەو پارچە زەويانە نادەن كە بەسەرياندا دابەش دەكرين.

شایانی باسه، کرینی خانوو و کاری بازرگانی (کرین و فروشتن) و قهرزی
ئو بابەتانه، ناگهونه چوارچیوهی ئەم بەخشینهوه.

ئو کەسانەش کە لە هەرئیمە پلە دووه کاندای نیشتهجێ دەبن، هەر دەتوانن بۆ
ماوهی دوو ساڵ باجەکانیان نەدەن.

ئەو یاسایەکی کە دەرکەیمانی لەسەر هەو هینایەوه، بەشیوهیک
داریژراوه بەجۆریک کووسراوه کە ئەگەر کەسیکی بێ ئاگا لە باری
ئەتوگرافیای تورکیا و بێ ئاگا لە کیشەی کورد بێخوینیتهوه، دەلی ئەم
یاسایە بێ زیانەو، تاکە مەبەستی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنیکی
کولتورییه بۆ تواندەوهی تورکە چیاپیەکان لەنیو کولتوری تورکیدا.
ئیمە لیڤەدا دەرکەوینە هەولی ئاشکراکردنی مەبەستە شاراوەکانی
ئەم یاسایەو، ئەم مەتەلە کە لەژێر پەردەیی زانستی بوونی کولتوری
تورکیدا خۆی شارادۆتەوه.

هەر لەبەر ئەوه، سەرەتا شیکردنەوهیەکی هەر چوار گروپی
هەرئیمەکان لە جێی خۆیدا دەبی:

۱- ((هەرئیمە پلە یەکەکان: ئەو هەرئیمانە دەرئیمەوه کە زیادبوونی ژمارەیی
دانیشتووە تورکەکان (هەر وهە ئهوانەش کە کولتوری تورکی پەسند دەکەن)
لەویدا کراون بە مەبەست)). لیڤەدا ئاشکرایە کە دەیانەوی خەلکی تر لەو
شوێنانەدا کە نەتەوهی تورک دەژی، نەبی و هەمووی وەکوو تورکی ئی.
بەپێچەوانەوه، ناچار دەبن ئەوه قبوڵ بکەن کە کەسانی تریش لە تورکیا
هەن، بە زمانی جیاواز لە تورکی قسە دەکەن. لەبەر ئەوهی کە ئیدی
عەرەبستانی و ئێلبانی و بولگاریستانی لە تورکیای ئەمڕۆدا ناژین، ئاشکرایە
کە مەبەستی سەرەکی هەمان ئەو شوێنانە کە کوردیان تیدا دەژی.

ئەوى پراستىش بى كەم كەس لە كوردستاندا توركى دىزانى و، زمانى توركى
وھكوو زمانىكى پەسمى تەنیا لە ھەندىك شارى كوردستاندا (كە ژمارەیان
كەمە) بڵاوبووئەو، گەلى كورد بەشێوھىەكى گشتى زمانى توركى نازانى.

ھەرىمە پلە يەكەكان، كوردستان:

۲- ((ھەرىمە پلە دووھەكان، ئەو ھەرىمانە لەخۆ دەگرن كە ئەوانەیان
تیدا نىشتەجى دەكرين كەوا تەواندەن ھەيان لە كەلتوورى توركايەتيدا
كراوھ بە ئامانج)).

لەبەر ئەوھى بىر بۆ ئەوھ ناچى كە توركىك لە كەلتوورى توركىدا
بەتوینرىتەو، پىوێستە لە دەرەوھى نەتەوھى توركىدا بەدواى ئەم
كەسانەدا بگەريين. شىكردنەوھەكانى سەبارەت بە بەندى پيشوو،
ئەوھەمان پىنشان دەدەن كە ئەمانە لە كورد بەدەر كەسى تر نین. ديارە
بۆ تەواندەن ھەى نەتەوھىەى كوردان، پىوێستە لە ولاتى خويان دوور
بخرينەوھو لە شوینە توركنشینەكاندا نىشتەجى بكرين. لەپراستیدا،
ئەم ھەرىمانەش ھەمان ئەنادۆل و پارىزگا توركنشینەكانى تراکیان.

ئەگەر گوتنەكەشمان لەجىى خۆیدا بى، ئەم شوینانە دەبن بە
(ئاكادىمىياكانى زانستى زمانى تۆرانى) كە بەتایبەت بۆ ئیمە (كوردان)
دروست كراون.

* ھەرىمە پلە دووھەكان، تورکیای نەژادی:

۳- ((هەریمه پله سییهکان ئەو جیگه یانه دەگر نه وه که کۆچەرە تورکهکان دەتوانن به بێ یارمه تی ده ولت و به پرسانی حکوومی له ویدا نیشته جی بن)).

حکومه تی ئەنقەرە، تورکه کۆچەرەکان به ئیمکاناتی خۆیانه وه ده باته ئەو شوینانه ی که وا کوردهکان چۆلیان کردوون (پییان چۆل کراوه). حکومه ت ریگه به نیشته جی بوونی کورده کۆچەرەکان له م هەریمانه دا، به لام به لیبرده یی و سنگ فراوانییه وه ده روازه کانی ئەم هەریمه به پروی هه موو تورکهکانی دنیا دا که ده یانه و ی به ئیمکاناتی خۆیانه وه له ویدا جیگیر بن، ده کاته وه.

*** هەریمه پله سییهکان، کوردستان:**

۴- ((هەریمه پله چوارهکان ئەو شوینانه ن که له بهر هۆی ته ندروستی سیاسی-عه سه که ری- کولتووری- ئابووری نیشته جی بوونیان تی دا قه ده غه کراوه و چۆل ده کری ن)).

ئەو شوینانه ی که له بهر که شو وه وای دژواری خۆیان، ده رفه تی ژیا نیان تی دا زۆر که مه و ته نیا خه لکی خۆجییی ده توانن له ویدا بژین، له لایه ن کوردهکانی شه وه چۆل ده کری ن. کۆچەرە تورکهکان نا توانن لی ردها بژین و هه موویان ده مر ن. بۆیه مانه وه ی هه موو که سی ک له م هەریمانه دا، به هه موو شیوه یه ک قه ده غه ده کری.

*** هەریمه پله چوارهکان، کوردستان:**

شی کردنه وه ی مه ته لی "کولتووری تورک" و "گروپی هەریمهکان" به شیوه یه کی ئاشکرا ئە وه مان بۆ ده رده خه ن که له راستیدا لی ردها ته نیا

دانیشتوانی هەریمه‌کانی ١ و ٣ و ٤ ئەو خەڵکانەن کە کولتووری تورکییان نییه‌و کورده‌کانن.

هەریمه‌ پله دووه‌کانیش ئەو شوینانەن کە تورکه‌کان تییاندا نیشتەجین، هەندیک هەریمی ئەوروپا و ئاسیاش لەخۆ دەگرن. هەریمه‌کانی ١ و ٢ و ٣ و ٤ لە کورده‌کان پاک دەکرینه‌وه. خەڵکی تورک لە هەریمه‌کانی ١ و ٣ و ٤، لەباتی کورده‌کان، نیشتەجی دەکرین، کورده‌کان لە هەریمه‌ پله‌ چواره‌کانیشدا دەرده‌کرین و دوور دەخرینه‌وه، بەلام هیچ کەسی تر لەو شوینانەدا نیشتەجی نابێ و مۆله‌تی یاسایی به‌ هیچ خەڵک نادری. ئەوی دەشمینیته‌وه، هەمان هەریمه‌ پله‌ دووه‌کانە کە پارێزگا تورک‌نشینەکان دەگرنه‌وه، کورده‌کانیش لەوێ بڵاودەکرینه‌وه‌و نیشتەجی دەکرین.^٦

^٦ سیستەمی دوورخستنه‌وه‌و بڵاوپیکردنی کوردان، پابردوویەکی میژوویی خۆی هەیە. چاومان بە نمونەیی سەیر دەکەوێ لە میژووی ئیمپراتۆریای عوسمانیدا.

"Schriften and Deuk Würdigkeiten des General –Feldmarschall Grafen Helmut von Moltke, Berlin 1992. Band II : Vermischte Schritten Zur Orientalischen Frage. Das Land and Volt den Kurden"

مارشال گراف هەلموت لە بەرھەمییدا بەناوی "خەڵک و ولاتی کورده‌کان" ئەو هەندیک پاراگراف دەھێنێت: ئەم مارشالە کە چوار سال لە سوپای عوسمانیدا خزمەتی کردووە، بەم شیوێ بەسی ئەو دھکات کە سەد سال بەر لە ئیستا به‌ چ جۆرێک ویستووێانە کورده‌کان لە ولاتی خۆیان دۆربخەنێت:

((سالی ١٨٣٨ کاتی حافز پاشا بە ناگرو شمشیر لە چپای کارزان (خەزان: میرنشینێکی کۆنی کوردییە لە باشووری پۆژھەلاتی تورکیا) پەلاماری کورده‌کانی داو ژيانی ئی حەرام کردن. سەرو سەکوێ پێش چەرمووه‌کان لەبەر

حکومەتی تورک دوای سالی ۱۹۲۵، بە ھەمان دیدی
بەرپوێبەرانییەو، تورکیای کرد بە دوو بەشی پوژھەلات و پوژئاوا،
یاخود ھەریمە تورک نشین و ھەریمە کوردنشینەکان. سنوورەکانی
پوژھەلات، یاخود ھەریمە کوردنشینەکان، تا ئێران و قەفقاسیاو

چادەرەکی حافز پاشادا پەیدا بوون، بۆ ئەوەی لە خەڵک خۆش ببێ. بەلام پاشا
بۆ ئەوەی ئەم خەڵکە بکات بە کەسانیکی گۆپراپەلی بابی عالی، پیویست بوو
ئەوان لە چیا سەرکێشەکان دابەزێنێ و لە دەشتەکاندا جیگیریان بکات. کەوابوو
پاشا بەلێنی ئەوەی پێ دەدان کە دە قاتی ئەو زەوییە لە چیاکاندا ھەیانبە،
زەوییان لە دەشتەکاندا بدات. دیارە پاشا لەو ئاگادار بوو کە بەرنامەکی
پیویستی بە بەخشندەییەکی زۆر ھەیە. لە ھەمان کاتدا، بەلێنی بەخشینی باجی
سێ سالیشی پێ دەدان. ھەرودھا باسی ئەوەشی بۆ دەکردن کە دەتوانن لە
دەشتەکاندا لەباتی شوانی، کرمی ئاوریشم و ئەسپ بەخێوبکەن و، لەو بارەییەو
یارمەتییان دەدات. بەلام بەمجۆرە پێشنیاری ئەوەی دەکرد بۆ ماسییەک تۆپێک
بۆ خۆی دروست بکات و خۆی بخاتە داوودە. ریش چەرمووەکانیش بە چاویکی
گومانانویییەو سەیری ئاسمانیان دەکردو پەسنی ئەو شتانەیان دەدایەو کە
داوایان لێکراوو. بەخەلاتەو گەرانەو لای بنەمالەکانیان و باسی ھەموو
شتێکیان بۆ ئەوانیش گێراپەو.

لەو جێگەیانە لە ئەوانە بۆیان دەگەرانەو، ژنان و منداڵانیش چەکیان
بەدەستەو بوو. ئەمەش دووبارەبوونەوێ کوشتارەکانی دەگیانندو، ھەتا
سەرکوتکردنی تەواوەتی راپەرینەکان کۆتاییان پێنەدەھات. بەلام کاتیکی ئەو
دەرکەوت کە نیشتەجێکردنی کوردان لە دەشتەکانداو پەرژەیی داگیرکردنی
کوردستان سەرنەگرت، ئەوێیان بەجێھێشت. ئەگەر حافز پاشا لەم جارەدا
توانی جاروبار بۆ ماوێ کورت سەرکەوتن بەدەست بەیێن، تەنیا ھۆی ئەمە
ئەو بوو کە کوردی بەرامبەر بە کورد بەکار ھێناو.

چیاکانی سیواس و هه‌ریمه‌کانی خاریپوت و مه‌لاتیه درێژ ده‌بنه‌وه.
هه‌ریمی پوژئاواش، له‌یه‌که‌م هه‌ریمی پوژئاواوه تا‌کوو تراکیا درێژ
ده‌بیته‌وه‌و، شوینه تورک‌نشینه‌کان ده‌گریته‌وه.

جیاوازیه‌کانی نیوان ئەم دوو هه‌ریمه، به‌م شیوه‌یه‌ی خواره‌وه‌ن:
پوژه‌لات به‌شیوه‌یه‌کی تایبه‌تی به‌پێوه‌ده‌برئ، هیچ که‌سیک
ته‌نانه‌ت تورکه‌کانیش (یاخود هه‌لگری په‌گه‌زنامه‌ی تورکی) ناتوان
به‌بئ مۆله‌تی یاسایی و‌ه‌زاره‌تی ناوخۆ له‌ پوژئاواوه‌ده‌ریازی
دۆزه‌خی پوژه‌لات بن. به‌پێوه‌به‌رایه‌تی پوژه‌لات، هه‌میشه له
حاله‌تی نا‌ناسایی‌دا‌یه‌و، له‌لایه‌ن چاودێرێکه‌وه به‌پێوه‌ده‌بریت. ته‌نانه‌ت
فه‌رمانبه‌ریکی ئاسایی ده‌توانئ زیندانیه‌ کورده‌کان که له‌ شارێکه‌وه‌ بۆ
شارێکی تر ده‌برین، بدات به‌ کوشتن، یانی فه‌رمانی کوشتنیان بدات و
له‌پێگه‌ی جه‌ندرمه‌کانه‌وه‌ بیانکوژئ.

سه‌باره‌ت به‌ پێ‌وشوینه‌ تایبه‌ته‌کانیش، ده‌توانین ب‌ل‌یین که ژماره‌ی
ده‌زگا په‌روه‌رده‌یه‌یه‌کان له‌ پوژه‌لات، یاخود کوردستان، ئەم سالانه‌ی
دوایی له‌ که‌مترین ئاستی خۆیدا‌یه (ژماره‌یان که‌م کراونه‌ته‌وه). هه‌ر
دوای پا‌په‌رینه‌که‌ی سا‌لی ۱۹۲۵، حکومه‌تی ئەنقه‌ره‌ سیاسه‌تیکی
پێچه‌وانه‌ی ئەم‌پو‌ی سه‌باره‌ت به‌ په‌روه‌رده‌ی نه‌ته‌وه‌یی پێ‌وه‌ کردبوو.

حکومه‌ت دوای پا‌په‌رینه‌که‌، به‌ مه‌به‌ستی تواندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی
کوردان له‌نیۆ کولتووری تورکدا، زیاده‌کردنی ژماره‌ی قوتابخانه‌کانی له
کوردستاندا وه‌کوو پرنسیپ قه‌بوول کردبوو. به‌لام ئەو لاوه‌ کوردانه‌ی
که له‌و‌یدا به‌ زمانی تورکی په‌روه‌رده‌یان ده‌بینی، له‌باتی ئەوه‌ی پێگه‌ی
پان‌تورانیزم ب‌گرنه‌ به‌ر، به‌پێچه‌وانه‌وه‌ ناگایی و‌ هۆشیاری

نەتەوھەیی خۆیان قوولتر کردەوھو بەھۆی ئەو زانیاریانەوھ کە فێریان بوون، ئەو کەسانە ی کە تا دوینی خۆیندەوارییان نەبوو، ھەندیک راستی تا ئەو پۆژە نەزانراویان بۆ دەرکەوت.

عەشقی ولات و بەخۆنازینی نەتەوھەیی، بۆ ھەموو نەتەوھەکان یەك شتە. لاوھ کوردەکان لە کتیبە تورکیەکانەوھ فێری ئەوھ دەبوون کە پیویستە شەیدای ولات بن و شانازی بە نەتەوھەکانەوھ بکەن. ئەوان ھەزریان لە ھی خۆیان دەکرد، یانی نیشتمانی کوردانیان خوش دەویست و شانازییان بە نەتەوھەیی خۆیانەوھ، یانی بە نەتەوھە کولتووری کوردەوھ، دەکرد.

بەرامبەر بەم وەزغەش، حکوومەت دەستبەجێ پلانی پەرورەدەیی نەتەوھەیی لە کوردستاندا گۆپێ. بەگۆیەری ئامارەکانی وەزارەتی پەرورەدەیی نەتەوھەیی، ژمارەیی خۆیندکارانی پارێزگا تورک نەشینەکان ۳۳٪ ی ژمارەیی دانیشتوانی ئەوییەو، بەرامبەر بەوھش ئەم ژمارەییە لە کوردستان تەنیا ۲۱,۵٪ ی ژمارەیی دانیشتوانیەتی.

ئۆپەراسیۆنی پاکتاوی نەژادیی کوردەکان، بەپێی نەخشەیی تواندەوھە کولتووری، لە ھەریمە باسکراوھکاندا بەپێوھ دەبرێ. کوردەکان لە ھەریمی پۆژەولات دوور دەخرینەوھ، لەو شوینانە کە پێیان دەگوترێ پۆژئاو و تورکەکان تیاندان نیشتەجین، دابەش دەکریڤ، تورکەکان و کەسانی بیانییش لە ھەریمە کوردییە چۆلکراوھکاندا، جیگیر دەکریڤ.

وھکوو پێشتر باسماں کرد، کوردەکان لە ھەریمە پلە چوارەکان دوور دەخرینەوھ، ئەو شوینانە چۆل دەکریڤ، بەلام لەباتی ئەوان مۆلەتی

مانه‌وه‌ی یاسایی نادریتته هیچ کهسیک. پرۆژەکه هەندیك هۆی تەندروستی و سیاسیی سەبارەت بەم قەدەغەییە ریز دەکات. هەریمە پلە چوارەمینەکان، ناوچە شاخاوی و بەردەلانیەکان دەگرەنەوه، بۆیه هیچ کهسیک لەوانە بەدەر که لەوێ لەدایک بوون، ناتوانن لەو هەریمانەدا بژین.

دیاره ئەگەر تورکه‌کان لەم شوینانە جیگیر بکړن، هەموویان لە ماوه‌یه‌کی کورتدا دەمرن. که‌وابوو ناتوانری تورکه‌کان بنی‌درینه ئەو شوینانە. بەلام سەرەرای ئەوەش، پیویستە ئەو هەریمانە‌ی کوردستان چۆل بکړن، چونکه کورده‌کان لی‌ره داده‌نیشن. هەر بۆیه پیویستە پرۆژەکه لە ماوه‌یه‌کی کورتدا جی‌به‌جی بکړیت، دەنا سوپا لەکاتی ئۆپەراسیۆنە عەسکەریەکاندا لی‌ره تووشی شکستی زۆر دەبی.

یه‌کیک لەم ئۆپەراسیۆنانە هەمان ئۆپەراسیۆنی چیا‌ی ئاگری‌یه (١٩٣٠) که زیاتر له ٤٠٠٠ سەربازی تی‌دا بە دەستی ژماره‌یه‌کی که‌می کوردان (مشتیک کورد) که‌تبوونه تەنگانە“ تا پشتیوانی ئێرانیه‌کانیان وەر‌نه‌گرت، نه‌یان‌توانی هەریمەکه‌ بخەنه ژێر کۆت‌رۆلی خۆیان. بەرامبەر بە‌مه‌ش، کورده‌کان توانییان دووباره هەندیك له سەنگەرەکانی خۆیان بستی‌ننه‌وه، چونکه هی‌زه‌کانی سوپای تورک له گە‌ل دا‌که‌وتنی یه‌که‌م بە‌فرو بۆ‌راند، بە‌ناچاری تا چەند شوی‌نیک‌ی دیاریکراو پاشه‌کشه‌یان کرد.

له‌لایه‌کی تری‌شه‌وه، یاسای دوورخستنه‌وه که ئەم خە‌ل‌که‌ی به‌ سزای مەرگ مه‌حکوم کرد‌وه، فەرمانی خۆ‌مالیکردنی مال و مو‌ل‌کی ئەم خە‌ل‌که‌ دە‌دات و ده‌یان‌کاته سامانی ده‌وله‌تی و، له‌ناو‌بردنی ریک‌خستنی خێ‌له‌کیش بۆ ئەم کاره، به‌ به‌هانه‌ دینی‌ته‌وه‌و وه‌کوو ریفۆرم نیشانی ده‌دات.

به‌ چاوپێ‌دا‌خشانیک به‌ کی‌شه‌که‌دا، ئە‌وه‌مان بۆ دەر‌ده‌که‌وی که مه‌به‌ست له‌ نه‌ه‌یشتنی که‌سی ده‌ست‌رۆ‌یشت‌وو له‌ناو خێ‌ل‌دا، هەمان

خۆمالیکردنی بەشیکی مال و مولکی لەگۆیزانە و نەهاتووە کە لای نەتەو و شارستانیەکان هەبێ.

دیاری ئەم پرۆژەیە بە ئامانجی لەناوبردن و پاکتاوی نەژادی نەتەو و یەک ئامادە کراوە، سەرەرای دوورخستنی وەڵام نەتەو و یەک لە ولاتی باو و باپیرانی. پرۆژەی ناوبراو بەدوای پرێگەییەکی شێدای گەراوە کە ئاستەنگێک بەرامبەر بە کۆبوونە وەڵام (١٠ کەسی و ١٥ کەسی) ی ئەم خەڵکە لە شوێنێکدا، دروست بکات. تەنیا تاوانی ئەم گەلە بەدەختەش کورد و ئاریایی بوون و تۆرانی نەبوونە^٧!

یاسا، بۆ گەیشتن بە ئامانجی سەرەکیی خۆی، هەموو جووڕە پێ و شوێنێکی پێویستی گرتووە بەر. بۆ نموونە، بە پێی ئەو یاسایە، لە بەشی ((ئەوانە ی کە زانیان تورکی نییە)) دا، کەسانی غەیری تورک کە لە شوێنە کوردنشینەکاندا جێگیر دەکرێن (کوردەکان)، بۆیان نییە لە نیو خۆیاندا تەنانەت گرووپیکی هاوبەشی کاریش دروست بکەن. ئەمەش لە کاتی کەدا بە کوردە دەکرێ کە (ئاوێ کراوان) زۆر بەیان لە سەر وەختی کۆچدا دەمرن و، ئەوانەش کە بتوانن بگەنە جێگەی خۆیان و لە کۆچە کەدا گیانی خۆیان بپاریزن، تەنیا لە پرێگەی کاری هاوبەشە و پێیان دەکری پێداویستەکانی ژانیان دابین بکەن و بمیننە وە.

^٧ لە چەند سالی پێش ئێستا، بە پێی بریاری سەرۆک کۆمار، نیشاندانی ئەوەی کە تورکەکانیش لە نەژادی ئاریایی، زانیکی نییە. بەلام کوردە بێچارەکان، زیاتر لەوەی کە بە پێی بریارنامە ئاری بن، بە گۆڕە و بنەچە، نەژاد و زمانیش ئاریایی.

ئەم ياسايە، وەكوو ئەو ياسايانەى كە باسى كەمكردنەوہى سزا
دەكەن، ھەندىك ھەنگاوى بۇ دواوہشى تىدايە. بۇ نموونە، يەككە لە
بەندەكانى ئەم ياسايە، لەوہ دەدوئ كە ئەوانەى وا بە زمانى توركى
قسە ناكەن و تورك نين، مافى ئەوہيان نىيە گوند ئاوہدان بكەنەوہو
كارى ھاوبەش دابمەزىئن، تەنانەت ئەوانەى كە بەر لە دەرچوونى
ياساكەش ھەبوون، پىويستە لەناوېچن و بلاوہيان پى بكرى. ئەم بەندە
كە خراوہتە ياساكەوہ، مەبەستى بلاوہپى كەردنى خەلك و ويرانكەردنى
ھەندىك شوينى وەكوو گوندو لەوہرگەو ... كە لەكاتى دوورخستەوہو
كوچى بەكومەلى كورداندا بۇ شارو شوينە تورك نشينەكان دروست
كراون. حكومەتى ئەنقەرە، بەم شيوہيە دواى ئەوہى كە رى وشوينى
پىويستى بۇ ھەموو رى تىچوونىك رەچا و كەردوہ، بۇ ئەو كەسە
تاك و تەرايانەش كە لە دەرەوہى ئەم وەزەنەدا ماونەتەوہ، شتى
پىويستى لە ياساى خویدا داناوہ. بۇ نموونە، لە سەدەيەكدا كە
شايتەيدان بەرامبەر بە ھەندىك بەلگەى بەرچا و بەھای كەمتر دەبيتەوہ،
حكومەتى توركيە لەرپىگەى ماددەيەكى تايبەتەوہ (گومان)ى وەكوو
بنەماى بەلگە پەسند كەردو، ئەمەشى بۇ سەلماندى تاونى ھەر كەسيك
بەكارمەناو بناغەى تاوانىكى گشتىيى دانا.

ليڙهه مه بهست ٿو ڪه سانه نين ڪه ڪاري سيخوري دهڪن، ياخود به لڳه ڪه وتبيته دست سه بارهت به وهي ڪه ٿو ڪاريان ڪردي، به لڪو مه بهست ٿو ڪه سانه به ڪه گوماني سيخوريان لي دهڪري. مادام ٿم

تاوانه له‌پرځگه‌ی هیچ به‌لگه‌یه‌که‌وه نه‌سه‌لم‌یندراوه‌و ده‌ست نیشان نه‌کراوه، ئه‌و کاته ده‌توان‌ږی گومان له‌هه‌موو که‌سیک بکړی.

به‌شی کوټایی باسه‌که‌ش، چهند لی‌بورډنیکی بو په‌نا‌به‌ران تی‌دایه، که به قازانجی تورکه‌کانه‌و چنگ دمنیته بی‌نی کورده‌کان. له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا، خالیک هه‌یه پی‌ویسته ئاماژه‌ی پی بکړی، ئه‌وانه‌ی که له‌هه‌ریمه پله دووه‌کانداو ئه‌وانه‌ش که له‌هه‌ریمه پله سی‌یه‌کاندا نی‌شته‌جی ده‌کړی، به‌یه‌ک جوړ مامه‌ل‌ه‌یان له‌گه‌ل‌دا ده‌کړیت. ئه‌و که‌سانه‌ی که له‌هه‌ریمه پله دووه‌کاندا نی‌شته‌جی ده‌کړی، کورده‌کانو د‌ه‌یان‌به‌نه نی‌و شوینه تورک‌نشینه‌کان“ ئه‌وانه‌ش که له‌هه‌ریمه پله سی‌یه‌کاندا جی‌گیر ده‌بن، ئه‌و تورکه‌نه‌ن که ده‌چنه هه‌ریمه کور‌دن‌شینه‌کان.

ناخو هو‌ی ئه‌وه چیه‌ی که به یه‌ک جوړ مامه‌ل‌ه له‌گه‌ل کور‌دو تورکه‌کاندا ده‌کړی؟ هو‌ی ئه‌مه زوړ ساده‌یه: هه‌ریمه پله سی‌یه‌کان ئه‌و شوینانه‌ن که‌وا له‌لایه‌ن کورده‌کانه‌وه چو‌ل ده‌کړی،و، تورکه‌کان ده‌توان به‌بی یارمه‌تی ده‌ولت له‌وی بمیننه‌وه. دیاره هیچ تورکیک نایه‌وی به‌بی یارمه‌تی ده‌ولت له‌شوینیکدا نی‌شته‌جی بی‌ی که له‌ولاتی باووبایرانیه‌وه دووره. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش، به یه‌ک جوړ مامه‌ل‌ه له‌گه‌ل کورده‌کانو دانیشتوه تورکه خه‌یالیه‌کانی ئه‌م هه‌ریمه‌دا ده‌کړی (چونکه تورکیک له‌وی ناب‌ی، بو‌یه به یه‌ک جوړ مامه‌ل‌ه له‌گه‌ل کور‌دو تورکه‌کانی ئه‌ویدا ده‌کړی). پی‌مان وایه ناو‌م‌ړوکی یاسا پرله به‌خشنده‌یه‌که‌ی! "کولت‌ووری تورک" مان له‌پرځگه‌ی پوونکر‌دنه‌وه‌کانی خو‌مانه‌وه ناشکرا کړ‌بی.

به‌لام هاوکات تاو‌وتو‌یک‌ردنی به‌ختی سه‌رگرتنی ئه‌م یاسایه له‌بواری ماددی و دارایی‌یه‌وه بی‌سوود ناب‌ی. نه‌خشه‌که ده‌که‌مه‌وه و

هەندىك ناوەند لەنيوان كوردستان و پارێزگا تورك نشينه كاندا
هەلەبژێرم. خەت و دووری نیوان ئەم ناوەندانە، بەشیوەیهکی
گشتی، بەم شیوەیهی خوارهوێه:

لە جۆله میزگ (هەکاری) هەو تا ئیزمیر (۱۵۵۰ کم) ه، لە
دیاریه کر هەو تا بورسا (۱۱۵۰ کم) ه. لە (بایه زید) هەو تا تراکیا
(۱۷۰۰ کم) ه. لە (خاریوت) یشه هەو تا گه لیبولو (۱۲۰۰ کم) ه.

دیاره ریگه کان، لەبەر ناوه مواری و شیوهی که وانه یی
دووراییه کان و هەندىك هۆی ئابووری و ئیداری، درێژتر دەبنه وه. ئەگەر
ئەم زیادکردن و درێژبوونه وهیه وه کوو چواریه که په سند بکهن، ئەوا
ژماره کان بەم جۆره یان لى دى: (۱۵۰۰-۲۱۲۵-۱۴۳۷-۱۹۳۷).

بەشیوهیهکی گشتی، دووری کوردستان و شارە تورك نشينه کان
(۱۷۵۰) ه، واتە -بەشیوهیهکی تر- دووراییه که هەر کوردیکی دوورخراوه،
بۆ گه یشتن بە شوینه تورك نشينه کان، پیویستی بە برینی هیه.

بەگوێره ی ئاماری په سمی ی تورك، ژماره ی دانیشتمانی تورکیا
(۱۴,۰۰۰,۰۰۰) که سه. پیمان وایه ئەگەر بلێین (۳,۰۰۰,۰۰۰) ی ئەمانه
کوردن، زیاده پۆییمان نه کردوه. بەم پییهش، ژماره ی ئەو که سانه
دەرکه وتن که ده بی له ولاتی خوێان دوور بخړینه وهو ناچارن بری
(۱۷۵۰ کم) به ریگه دا بی. ئەگەر له گه ل ئەمه شدا بری ئەو پاریه دیاری
بکری که بۆ سه رخستنی پرۆژه که پیویسته، شتیکی باش ده بی. بۆ
خوردو خوراک و دابینکردنی پێداویستیهکانی پشوودانی هەر تاکیک،
لانی کهم (۸۷۵) فرانک پیویسته، تا کوو بتوانی (۱۷۵۰ کم) ریگه بپری.
به لām ئەگەر وای دابینین که به شیکی ریگه که یان به پیاده یی ده برن و زۆر

جار له دهره وهو سهر زهوى پووت دهخه ونو خوارده مه نى خويان
 داين دهكهن، چواريه كى ئهم ژماره يه كه دهكه ينه وه. ئه وهى ده مي ني ته وه
 (٦٥٦) فرانكه، يانى (٦٥٦) فرانك بو هر كه سيك پيوست ده بى.
 هه روه ها به له بهر چاو گرتنى ئه وهى كه مناله كان ئاساتر ده بري ن و
 خه رجى خوراكي كه مريان هيه، (٥٦) فرانكى ترى لى كه دهكه ينه وه،
 واته ده بى به (٦٠٠) فرانك. كاتى (٦٠٠) فرانك بو هر كه سيك خه رج
 بكري، زياتر له (١٨٠٠٠٠٠٠٠) فرانك بو سى مليون كه س پيوست
 ده بى. به هه مان شي وهش، ئه گهر بو هر پينج كه سى دوور خراوه،
 فرانكيك بو بري نى كيلو م تريك ريگه پيوست بى، كوى خه رجى گشتى
 بو (١٧٥٠) كم، ده بى به (١٠٥٠٠٠٠٠٠) فرانك. كوى ئه مه و خه رجى
 ترى دوور خراوه كانيش، ده بى به (٢٨٥٠٠٠٠٠٠) فرانك. يانى،
 به شي وهيه كى تر، لانى كه م برى ئهم پاره يه بو چولكردى كوردستان
 پيوسته.

دياره بو ني شته جيكردى توركه كانى تر له باتى كورده دهر كراوه كان له
 كوردستان، خه رجى تريش پيوسته و، ده بى ئه وهش ره چاو بكري.

ئه گهر پيچه وانه كه شى بكري، ئه وا پيوسته حكوومه تى ئه نقهره دان
 به وه دا بنى كه زياتر له سييه كى خاكى توركي اى بى مرو و چول
 هي شتو ته وه. قبو لكردى ئه مه ش شتيكى سه خته. جيگير كوردنى
 خه لكى زياتر له باتى دوور خراوه كانى ولا تيكي وه كو و كوردستان كه
 ژماره ي دانيش توانى كه مه، به پى عه قل و مه نتيق، زور با شتره. به لام
 ئيمه بو ئه وهى هه مو و پى تيچو ونيك له بهر چاو بگري ن، واى له قه له م
 ده ده ين كه ژماره ي دوور خراوه كان و ژماره ي ئه و كه سانه ي كه له باتى

ئەوان نىشتەجى دەكرىن، وەكوو يەكە. ديارە خەرجى باركردى
 توركەكان بۆ كوردستان لە خەرجى دوورخستنهوئى كوردەكان
 زياترە، چونكە ناتوان بە ھەمان شىوئى رەفتاركردن لەگەل كوردە
 دەركراوەكاندا، لەگەل توركە دەعوەتكراوەكاندا بۆ خاكى كوردستان
 بچوولئىنەو. بەپىچەوانەشەو، دەبى توركەكان رازى بكەن و قەناعەتيان
 پى بهينن كە شوينەكانى خويان بەجى بهينن و لە كوردستان نىشتەجى
 بن. لەلايەكى ترىشەو، ئاشكرایە ئەم كۆچەرانە لەنيو چياو
 دەشتەكانى كوردستاندا جيگير ناكرين. ھەتا ئەو كاتەش كە بتوانن
 بەرھەم بهينن و ئامرازەكانى نىشتەجيئوونى خويان دروست بكەن،
 دەبى پىداوويستەكانى ژيانيان دابىن بكرىن، ئەگينا مەرگ
 چارەنووسيان دەبى. لەئەنجامدا، خەرجى باركردى توركەكان بە
 دوو قاتى خەرجى گواستنهوئى كوردە دەركراوەكان دادەنيين و،
 ئەوئەش برە پارەيەكى (۵۷۰۰۰۰۰۰۰) فرانكى دەكات. ئەگەر ئەم
 پارەيەو خەرجى (۲۸۵۰۰۰۰۰۰) گواستنهوئى كوردان بخريئە
 سەريەك، برى (۸۵۵۰۰۰۰۰۰) فرانك پيويست دەبى. شايانى باسە،
 برى ئەم پارەيە بە ھىچ شىوئەك خەرجى پىداوويستەكانى ئەم
 ئۆپەرەسيونەو دائىرەكانى دوورخستنهوئى مووچەي فەرمانبەرەن و
 ھىزە پاسەوانەكانى كۆچپىكردن و پىكخراوە ئااساييەكانى ئەم كارە،
 ناگريئەو.

ئەم حىسابە بچوو كە ئەوھمان پىنيشان دەدات كە ئەگەر كوردەكان
 ھىچ بەرخودانيك لە خو نىشان نەدەن و ئامادەيى خويان بۆ
 كۆچكردن دەرپەن و، بە ھەمان شىوئە توركەكانىش بە رەزامەندى

خۆيان بىيانه وئى له كوردستان جيگير بىن، ديسان خه رجى ي پيويست
زه مينه ي سه ركه وتننى ئەم پرۆژەيه خو ش ناكات.

چەند باوەرهيان به وهى كه كوردهكان (تەنانەت ئەگەر چەكيش
بكرين) پەزامەندى خۆيان بۆ دوورخستنه وه له شويىنى خۆيان
دەردەبەرن، شتيكى پرۆپوچ بى، به هەمان ئەندازە قەناعەت كەردنیش
به وهى كه توركهكان به ويستى خۆيان ولاتى باوباپيرانيان به جئ
دەهيان وه له هەريمى كدا نيشته جئ دەبن كه كەش وهه وايه كى دژواری
هەيه، شتيكى پرۆپوچە.

گريمان كوردهكان وهكوو گەلەمەرى ئارام پازى دەبن به
دوورخستنه وه له چياو دەشتەكانه وه بۆ شويىنى دووردهست، كه وابو
پيويستە جيگەي تازە بۆ نيشته جي بوونيان پەيدا بكري.

ئايا گوندييه كى بئ چاره ي توركى ئەنادۆل كه به زۆر به گاسنه كه ي
(نيل) خوى نانيك دەردينئ، پئ به هاتنى كه سيكى نااشنا دەدات كه
ديت نانه كه يى له گەلدا به ش بكات و بخوات ؟ ئايا ئەوهنده باوەرى به
چارەنووس هەيه ؟

هەروەها ئەو توركانه كه لەبرى كوردهكان له كوردستان دەمينه وه،
له كوى و چۆن نيشته جئ دەكرين ؟

بۆ نموونه، با تارتاره دوبرجا (Doburca) و كريم (Krm) لهكان و
توركهكانى ئازەربايجان له بەرچاوبگرين، ئايا كوچ پيكردى ئەم
مرو قانە بۆ شويىنيك كه ناتوانن هيچ سووديكي لى ببينن، شتيكى
شياوه ؟ ئەگەر ئەمەش بكري، ئايا دەتوانن له گەل كەش وهه وای
هەريمى كوردستاندا هەل بکەن ؟

ئەو نمونەيەى كە سالى ۱۹۰۲ لەسەر كۆچەرەكانى (كرىت) تاقى
 كراوەتەو، دەريخستوو هەريىمى كوردستان ميواندۆستى، بەرامبەر بە
 هېچ كەسيكى تر، لە كوردەكان خۆيان بەدەر نيشان نادات و كەسى تر
 ناتوانى لەوى بژى. كۆچەرەكانى كرىت بۆ ئەوئى لە ئاوى فورات
 نەپەرئەو، هەموو يارمەتيەكانى دەولەتيان ڤەت كردووەتەو بە خەرجى
 خۆيان لە ئەنادۆل خويىدا نيشتەجى بوون. ئەگەر بۆ ساتيكيش وەها
 بىركەينەو كە حكومەتى ئەنقەرە دەيەوى بەشيكي توركەكانى
 ئەنادۆل و تراكييا بگويژيەتەو بۆ ولاتى كوردان، ئەوا دەتوانين بليين ئەم
 ڤرۆژەيە هېچ سەرکەوتنيكى بە نسيب نابى. كوردستان، نەك لەئەمڤرۆ،
 بەلكو لە سەدان سال پيش ئيستاو، كاتى توركەكان لە ڤرۆژەلاتەو
 كۆچيان دەكرد بەرەو ڤرۆئاوا، نەبوو بە شويينيكي نيشتەجيىبونيان،
 بەلكو تەنيا بوو بە ريگەى دەريازبونيان و، كاتيكيش ئاوى (فورات)يان
 تيپەراند، ولاتيان بۆ خۆيان دۆزيەو.

شيكردەو ڤوونكردەو كەنى سەرەو، مان، دەمانگەينە
 ئەنجاميكي ديارىكراو كە پشت بە ئامارەكان دەبەستى.

بى مڤو هيشتنەوئى خاكى كوردستان و ئۆپەراسيوني جيگيركردى
 خەلكى تر، تەنيا بۆ توركيايەك كە هەموودەميك بودجەيەكى كەمى
 هەيە، بەلكو بۆ ئەو ولاتە گەورانەش كە بودجەيەكى سيستەماتيک و
 نابووريەكى بەهيزيان هەيە، ديسان كاريكى سەخت و دژوارە.

تەنانەت ئەگەر گريمان بودجەى جيپەجيكردى ڤرۆژەكەش لەئارادا
 بى، دووبارە سەرکەوتن بەدەست ناهيئى. شويينيك پيوستە بۆ
 چۆلكردنى كوردستان، بەلام ئەم شويينە لە هېچ كوييەك پەيدا نابى. بە

هه مان شیوه، که دهسته پیویسته، که دهستیش ناکهوی، بو
پرکردنه وهی کوردستانی چۆلکراو.

له ئەنجامدا، به ئاسانی ئەوه مان بو دردهکهوی که ئەم یاسایه
جیبه جی نابو، پی شیبینی چاره نووسی کوردانیش دهکری.
بی گومانیشین که به پیوه به رایه تی ئەنقهره ئاگادارن که ئەو یاسایه
هیچ کاتی ک جیبه جی ناکریت. باشه که وابوو بوچی ئەم یاسایه یان
ده کردو به شیوهیه کی ئاشکرا رایانگه یاند ؟!

بی گومان ئەمه ته نیا بو به راست نیشاندانی درندایه تیه کانی
خۆیانه له کوردستان (که هه میشه ئەنجامی ده ده ن). ئەو یاسایه ته نیا
بو داپۆشینی درندایه تیه کانیان و پاساودانه وهی به پیوه به رایه تیه که ی
مسته فا که مال پاشایه له تورکیا، بو به راست نیشاندانی ئەوانه یه که
به رژه وه ندیان له مان وهی ئەم به پیوه به رایه تیه دایه.

پیشتەر ئاماژه مان به وه کردبوو که یاساکه له ۵ مایسی ۱۹۳۲ دا
ده رچوو. ماوه یه کی کورتی دوا ی راگه یاندنی ئەم یاسایه، جۆشو
خروشی که له هه موو کوردستاندا په یدابوو. حکوومه ت که له
راپه رینیکی تری کوردان ده ترسا، ده یویست پای گشتی ئارام بکاته وه.
له به رئه وه ش له پیگه ی یاسایه که وه خوی به درۆ نه خاته وه، هیچی
نه وت. به لام باس و خواسی ئەوه ی که ئەم یاسایه هیشتا له قو ناغی
لیکۆلینه وه دایه و ده سالی تر قسه له جیبه جیکردنی ده کریت، له نیو
خه لکدا بلاو کرایه وه (ده و له ت). له گه ل ئەمه شدا، کو کردنه وه ی چه ک له
کوردستان به رده وام بوو، چونکه ئیدی کورده کان ئەو مه ترسیانه یان
ده بیانی که هه موو پوژیک پرو به پرو یان ده بو نه وه و، ده یانویست ده ست

بەچەك بن بۆ ھەر جۆرە پەلامار ئىككى چاۋە پروانكراۋى بەرپىرسانى
 توركييا، بەو مەبەستە شەۋە ھەموو شتېكى خۇيانيان دەفرۆشت.
 لېرەدا بەشە بابەت ئىككى پۇژنامە يەككى ە رەبى بەناۋى "القبس" ەۋە
 دىننەۋە كە پۇژى ۱۹ى ئاب بە سەردىپرى "خۇپاگريەكانى بەرامبەر
 ياساى دورخستەنەۋەى كوردان" و سەبارەت بە كېشەى كورد لە
 كۆمارى توركييا بىلاۋكراۋەۋە:

((سۆ سال پىش ئىستا، حكومەتى توركييا ياساىەكى بۆ
 دورخستەنەۋەى كوردەكانى پارىژگاكانى پۇژمەلات بۆ ئەنادۆل و
 توركييا و نىشتە جىكردنى توركەكانى بالكان لەباتى ئەوان،
 ئامادە كىردى. ئەم ياساىە تائىستا جىبەجى نەكراۋە. شاي ئىران
 كاتى سەردانەكەى خۇى بۆ توركييا، پىككە وتنىكى لەگەل بەرپىرسانى
 ئەم ولاتەدا سەبارەت بە كېشەى كورد لە ئىران و توركييا مۇر كىرد. ھەر
 دواى ئەم پىككە وتنە، حكومەتى ئەنقەرە ھەلى جىبەجىكردنى
 ياساكەى قۇستەۋە، بۆيە بۆ پىگرتن لە پەنابردنى ئەو كوردانەى وا
 نايانەۋى دوربخرىنەۋە بۆ عىراق و سوورىا، لەگەل ھىزەكانى
 فەرەنساي ئىنگلىتەرەدا لەسەرسنورەكان پىك كەوت. دواى ئەۋەى
 حكومەتى ئەنقەرە ولاتە ھاوسنورەكانى خۇى بۆ ھاۋكارى قايل كىرد،
 كەوتە ئۆپەرەسىۋن لە ھەرىمى (بۆتان). ئەم ھەرىمە چىايىيە كە
 سنوورى ھاۋبەشى لە گەل ئىران و عىراق و سوورىادا ھەيە، شوينىكى
 زۆر گونجاۋە بۆ ئەو كوردانەى ھەرىمەكانى باكوور كە لە دەستى
 توركەكان پادەكەن. بەم جۆرەش، حكومەتى ئەنقەرە شوينىكى
 ستراتىژىى كوردانى چۆل كىرد و خستىە بەر خزمەتى خۇى. لەلەيەكى

ترهوه، له کاتیکدا دانیشتوانی هریمه که ناچار ده کړین خو ناماده بکه ن
 بو دوورخستنه وه، نه و هیژانه ی سوپای تورک که پیشتړ له (جزیره)
 بوون، ناوهندی شپناخ داگیرده کهن. کورده کانیش، بهرامبر به فرمانی
 بهرپرسانی ده ولت، زیاتر له وهی که په نا ببه نه بهر چیاو گونده
 بچو که کانی کویتستانه کان و چاوه ری مانه وه بن، هیچ چاره یه کیان
 له بهر دهم چاره نووسی خویاندا بو نامینیتته وه. که نعان پاشای
 فرماندهی بالی عه سکه ری دیار به کر، خوی بو خوی چووه شپناخ و
 بهر پرسی ئوپه رسیونه که ی گرتنه نه ستو.

کاتی نه م فرمانده یه چاوی به وه ده که وی که کورده کان له دهستی
 یه که کانی سوپا را ده که ن و خویان ده شان وه، نه وسا توپه کانی (که
 پیشتړ برابر و نه نه وی) هیژانه جزیره و په ناگه ی کورده کانی پی
 بومباران کرد. له قه زای دیجله (؟) ی سووریا که هاوسنووری نه و
 هریمه یه، شه وان دهنگی توپ و تفهنگ ده بیسرا. تهنانه ت فرۆکه کانیش
 بو ماوه ی چوارپینچ رۆژ به شداری سووتاندنی گونده کانیان کرد.
 دوا ی نه و بومبارانه، هیژنی پیاده فرمانی پاکساز ی هریمه که ی
 وهرگرت. هه ر له وکاته شه وه، کورده کان و هیژه کانی سوپای تورک
 روو به پروی یه کتر بوونه وه و که وتنه ناو پیکدادان. کورده کان که
 مردنیان له ولاتی خویاندا له مردن له ریگه یه کی هه زاران کیلومه تریدا
 پی باشتړ بوو، بی ئومیدانه شهریان ده کردو دوو دهسته ی هیژنی
 پیاده ی سوپایان به دیلی گرت. نه مهش کاریکی کرد چه و
 ته قه مهنیان ده ست بکه وی، که پیو یستیان پییان هه بوو بو
 دریزه پیدانی ژیان و پاراستنی خویان. خیله دراوسی کانی تری نه وی

که له گهڼه مانده دا هاوولاتی بوون، ههستیان به مه ترسی ی سهر خوشیان کردو بریاری یارمه تیدانی نه وانیان دا.

۱۵ ی ئابی سالی ۱۹۳۴، دووباره شهر کهوته وه نیوان خیله کورده کان و یه که کانی سوپای تورکیا. له بهر نه وه ی هیزه کانی سوپا نه یانده توانی له هه ری می چیا ییدا مانوړی باش بکه ن، زیانیکی زوریان بهر کهوته و ریژه یه کی بهر چاوی پیداویستی شهریش کهوته دهستی کوردان.

وه کوو هه ندیک له پوژنامه کان نویوویانه: ((نه مه راپه پینیکی کوردان نییه، به لکوو خوږاگرییانه بهرام بهر به به ریوه به رایه تی ی نه نقره که دهیه وی دووریان بخاته وه بو پوژناوا)).

دوایین پرسته کانی بابه ته که ی پوژنامه ی "القبس"، هه ندیک شتی سه باره ت به راپه پین (گوايه راپه پین) ی کوردان تیدایه، هه ندیک پوژنامه ده یانه وی وه ا بی بیستن.

بی گومان هه تا نه و کاته ی کوردان بوونیکی نه ته وه یی بو خو یان پهیدا ده که ن، سه ره لدان و راپه پین له کوردستاندا هه بوه و ده بی و له ئاینده شدا بهر دهوام ده بی. به لام نه و رووداوانه ی که پوژنامه که باسیان ده کات، هیچیان راپه پینیکی ریخه راوی سه روک خیله کان نه بوون، به لکوو خوږاگری و چالاکی خوپاراستن بوون بهرام بهر به به ریوه به رایه تییه که هه می شه و به بی هیچ دوودلییه که ئاماده ی کوشتاری هاوولاتیانی خویه تی. نه مه شتی که که یاسا کانی سهروشت به شیوه ی مافی ژیان و خو شه ویستی ژیان و، یاسا کانی سزادانیش به شیوه ی پاریزگاری رهوا ناساندوویانه.

سه رانی کورد که هه مووده م ئاماده ی پرشتنی خوینی خو یان و نه ته وه که یانن بو پرزگارییان، تا نه و کاته ی هه لومه رج له بار و نه و

کارەش قازانجی بۆ ژيانی کوردان نەبێ، لە پژاندنی خۆیندا زۆر
 ھەستیارانە ھەلس وکەوت دەکەن. لەوێش زیاتر، ئەو تەنیا ھەلیک
 دەداتە حکومەتی ئەنقەرە، کە ھەمیشە ئامادەی پرشتنی خۆینی
 کوردانەو تەنیا سوود بەوان دەگەییەن.

دیارە مەروڤ بە ئاسانی لەوێش تێدەگات کە حکومەتی ئەنقەرە، بۆ
 شاردنەوێ دپندایەتیەکانی خۆی، جاروبار ئەم جوړە پووداوانە
 وەکوو راپەرین نیشان داو. بۆ ئەوێ بۆچوونیک سەبارەت بەم شتە
 بەدەین بە دەستەو، لێرەدا بەشیکی نامەیک بەلاو دەکەینەو کە
 سەبارەت بەم راپەرینانە و ١٨ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٤ نووسراو:

((چەند پوڤ بەر لە ئیست، مەفرەزەیکە بیست کەسی لە سەربازەکانی
 سوپا، بە مەبەستی کوکردنەوێ چەک، سەریان لە مائی ئیبراھیم ئاغا
 برازای خوالیخۆشبوو "مەمەدی عەلی یوونس"^٨ دا. خانەخوێ کاتی
 چاوی بە چەکدارەکان دەکەوێ، مالهەیکە بەجێ دەھێلێ و خۆی لە مائی
 دراوسێکەیان دەشارێتەو. سەربازەکان تەقەیان لێ کردو کوشتیان. دوو
 خزمەتکارەکەشی کە دەیانویست لە شوینی پووداوەکە را بکەن، بە ھەمان
 شیوێ کوژران. کاتی برازاو خزمەکانی ئیبراھیم ئاغا پووداوەکە دەبیستن،

^٨ مەمەدی عەلی یوونس "Mehmedê Aliyê ûnis" ی سەرۆکیکی دیاری
 خێلاتی بە گەلی چیاویی ناسراو کە لە چیاکانی ساسۆن دەژی، لەلایەن
 بەرپووەبەری قەزاوێ دەعووت کرابوو بۆ نانی ئیوارە. بەلام کاتی میوانداریکە، بە
 دەستی جەندرمەکان کوژرا. شایانی باسە، دوو خزمەتکاریشی کە لە دەرەوێ بە
 سواری ئەسپەکانیانەو چاوەڕێی ئەویان کردبوو، ھەمان شتیان بەسەردا
 ھات و چارەنووسیان وەکوو یەکی لێ ھات.

ههست به مهترسی دهکهن و چهک ههلهدهگرن و گوند بهجی دیلن. مهفرمهکش دویان دهکهوی و تهقهیان لی دهکات، نهوانیش وهلامیان دهدهنهوه. له نهجامدا فرماندهیهک و دوو سهریاز دهکوژرین. دواتر کوردهکان پهنايان برده بهر چیاو، بهرپرسیانی حکومتهتیش (دوای بیستنی پرووداوهکه) مهفرمههی تریان پهوانهی ههریمهکه کرد.

نهو شتانهی که به راپهپینی کوردهکان ناودهبرین، نههم جوړه پرووداوانه و، سههکرده کوردهکانیش بهوه تاوانبار دهکرین که هاوولاتیهکانی خویمان دهخه نه مهترسییهوه.

با بچینهوه سهه باسی سهههکیی بابهتهکه، که بوو بههوی نهوهی لهم شتانه بدوین. دوای پرووداوهکانی بوټان، فرماندهی بالی عهسکهریی دیاربهکر، له بهر هوپهکی نه زانراو، پویشتهوه دیاربهکرو ئوپه راسیونهکان وهستان. وهکوو هه موو جاریکیش، ژنان و پیران و مندالان به تایبه تی و خه لکی بی چهک به گشتی، زیانی نه نجامه بی خیرهکانی نههم ئوپه راسیونانه بهرکهوت.

دوای ماوهیهکی تر، شهوی ۲۷/۲۶ی ئهیلوول له جزیره وهه والی دهستگیرکرانی ۳۲ پیاماقوولی نهو ههریمه مان پی دهگات، که تهنانهت ریگهیان پی نه دراوه دواين قسهکانی خویمان به بنه ماله کانیا ن بلین و خراونه ته زیندان. له هه مان شهودا نههم ۳۲ که سه بهر وه دیاربهکر دهبرین. به گویرهی نهو زانیاریانهی که له شوپنه جیاوازهکانی ههریمی جزیره وه به ئیمه دهگن، هه ره وه کاتانه دا که نهوانه ده بن، زیاتر له

۱۰ گۆرانیبیژیش که بهیت و بالۆره‌یان به بالای سهرکرده راپه‌ریوه شه‌هیدکه‌وتوه‌کاندا گوتوه، ده‌ستگیر ده‌کړین^۹.

کاتې پیاوماقوولانی جزیره ده‌گه‌یه‌ننه دیاربه‌کر، ئازادیان ده‌کهنو، پوژى دووه‌م که‌نعان پاشا له مالى سوپا، وه‌کوو ئه‌وه‌ی هاوړې‌ی کوڼی بن، میوانداری و پېشوازی‌ی گهرمیان لى ده‌کات. له‌وش زیاتر، له‌به‌رئ‌وه‌ی فهرمانده ده‌یه‌وئ خوی له چاوی ئه‌وانه‌دا شیرین بکات، ئه‌وانه ده‌عوته سینه‌مای بنه‌ماله‌ی ئه‌فسهران ده‌کات. پوژى دواتر ئه‌م دوورخراوانه، به‌ئ‌وه‌ی چاوهروانی میوانداری‌یه‌کی تر بن، سوپاسی خاوه‌ن ماله به‌رېزه‌که‌یان ده‌کهنو ده‌گه‌رېنه‌وه. ئه‌و ماوه‌یه که تیپه‌ر بوو، چی بوو به‌هوئ ئه‌وه‌ی که به‌رپرسان ناچار بکات وها بجوولېنه‌وه؟ بئ‌گومان مه‌ترسی به‌رخودانیکى چه‌کدارانه‌و ئه‌گه‌ری راپه‌رینیکی تر! هه‌والی دوورخستنه‌وه‌ی ئه‌م ۳۲ پیاوماقووله که به‌شیکی

^۹ له‌م ریگه‌یه‌وه، ده‌گوترئ فولکلوری کوردی ده‌وله‌مه‌ندییه‌کی زوری هیه. زۆربه‌ی ږوداوه‌کان به‌گۆرانى جی‌اواز ده‌هیترېنه‌وه سهر زمان. ته‌نانه‌ت سهرکه‌وتنى میرنشین‌ه‌کانو، ږوداوی نیو شه‌ره‌کانو شه‌روشورې خپله‌کانو قاره‌مانی شه‌ره بچوکه‌کانیش، له‌گۆرانى و بالۆره‌کاندا ده‌ست نیشان کراون. هر له‌به‌ر ئه‌م هوپه‌ش، بوئ‌وه‌ی که جاریکی تر نه‌گه‌رېنه‌وه، ویستیان دووریان بخه‌نه‌وه له ولاتى خوځيان. شیعه‌ره‌کان له‌ریگه‌ی ئه‌م نه‌ده‌بیاته‌وه که سهرچاوه‌یان کرده‌وه‌کانی خه‌لکه، له‌دواى ۱۹۲۵ه‌وه هه‌موو ئه‌و ږوداوانه‌شى تومار کردووه که هاتوونه‌ته ئاراوه. ئه‌م دېرانه که نه‌ده‌بیاتی میللین و به‌گۆرانى ده‌گوترېنه‌وه: باسی شیخ سه‌عید له‌کاتى گه‌مارؤدرانى دیاربه‌کر،ا، گیرانى خارپووت له‌لایه‌ن کورده‌کانه‌وه، دوورخرانه‌وه‌ی سهرکرده کورده‌کان بو ولاته بیانیه‌کانو هه‌ولده‌کانه‌یان بو پرزگاری ولاتى خوځيان، ده‌کهن.

زۆرى كوردستانيان بۇ گەيشتن بە دياربەكر تىپەپرانىدبوو، لە ھەموو كوردستاندا بۆلۈپۈۈۈۈ. خەلك دووبارە خرۇشاپوۋ: تەنانەت شتى زۆر سەبارەت بە خۆسازدان بۇ راپەپرىن و گيان بەختكردن دەبىسترا.

حكومەتى ئەنقەرە، سەربارى تىپەپرىنى ۱۰ سال بەسەر كۆكردنەۋەى چەكى كوردستاندا، ھىشتا لە راپەپرىنىكى چەكدارى دەترسا، لەبەرئەۋە فەرمانى گەپرانەۋەى ۳۲ كەسەكەى بۇ جزىرە دەرکردو، تەنیا پروداۋەكانى بۆتان و قوربانىەكانى بەس بوون. لەپاستىدا ياساى جىبەجىكراۋى حكومەتى ئەنقەرە ۋەھا رادەپەپرىنئى، جاروبار پەلامارى ھەرىمىكى كوردى دەدات.

ھەرچەندە كۆيلايەتىى كوردان تاكوو سەدان سالى تىرش بەردەوام بى، ديسان ئەم سىستەمە پىگە بە توركىا نادات خەلكى كورد لەناو بەرى. حكومەتى ئەنقەرەش ھەموودەم خەلكىكى بى تاوان كە دەستەكانى چەك ھەلناگرن، بۇ خوشىى خۆى، دەكوژى. بەگوپرىەى ئەو شتانەى كە باسما كوردن، ياساى دوورخستەۋە شتىكى لەۋە زياتر نىيە كە بەھانەيەك بى بۇ ستەمى زياترى بەپىۋەبەرانى ئەنقەرە لەسەر خەلكى كوردو، تەنیا ھەلومەرجى ئەۋەشيان بۇ فەراھەم دەكات. ئەۋەش لەسەردەمىكدا كە كۆيلە رەشپىستەكان و تەنانەت ئاژالەكانىش لە پەلامار دەپارىزرىن.

ئەو ئامانجانەى كە سەركردە كوردەكان بەدوايانەۋەن: زۆر سادەن، ئەۋەش تەنیا پىكەھىنانى بوونىكى نەتەۋەيىيە بۇ پاراستنى خەلكى خۆيان لە ھەر جورە پەلامارىكى دەرەكى. سەركردە كوردەكان لە

هه موو شوينيك تاقيب ده كرين و، پيى تى ده چى هه موو كاتيك
له مه تر سيدا بن، به لام هيچ كاتيك بى هيو نابن.

سه ركرد ده كورده كان ده زانن چييان ده وى و، بو به ده سته ينانى
ئه وانه ش به بريارن و زور سادهن و، فرميسك بو مهينه تى و ئازارى
نه ته وه كانى تر هه لده پيژن و باوه پريان به ((پاستى له پيشكه و تندايه و
هيچ شتيك پيى لى ناگرى)) هيناوه.

له كو تايدا، پاراگرافيكى فهرهنگى ديپلوماسى "فاسيلى
نيكيتين" سه باره ت به كيشه ي كورد دينينه وه:

((وه كوو ئه نجامى ئه م شته كورته، ده مه وى باوه پرى قوولى خوّم
به يئمه سه ر زمان: چاره نووسى كيشه ي كورد چى ده بى با بى. ئيدى
ويژدانى نه ته وه كان ناتوانى چاوپوشى لى بكات و، له بارى
عه داله ته وه، پيويسته ئه م كيشه يه به گويره ي چه مكه هاوبه شه كانى
مروقايه تى كه وه كوو خه زينهن، چاره سه ر بكرىت. ئيتر ده رفه ت نه ماوه
ئه م جوړه هه ولا نه پووجه ل بكرينه وه)).

قه له مشاه

۱۵۱ تشرینی یه که می ۱۹۳۴

همرگوژ ئازیزان "جه لاده ت عالی به درخان"

لە چاپدراوەکانی " بنکە ی ژین "

۱. پەفیک سەلح، پوژنامە ی ژیان: ژمارە (۲۵۹-۳۲۰)، لیکۆلینەوہ ی سدیق سەلح، ب ۳، (۲۳×۳۴سم)، ۲۸۲ل.
۲. عبدالرەقیب یوسف، پەیدابوون و دروستکردنی چەکی ئاگردار، (۱۴،۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۴، ۷۲ل.
۳. کوردستان لە بەلگەنامەکانی کونسلی فرەنسی لە بەغدا سالی ۱۹۱۹، لە فرەنسییەوہ وەرگێڕانی نەجاتی عەبدوللّا، ب ۱، (۱۴،۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۴، ۱۷۲ل.
۴. بازیل نیکیتین و کوردناسی، لە فرەنسییەوہ وەرگێڕانی نەجاتی عەبدوللّا، ب ۱، (۱۴،۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۴، ۲۷۲ل.
۵. عبدالرەقیب یوسف، لە بەلگەنامەکانی حکومەتی شیخ مەحمود: تۆمارێکی شارەوانی ی سلیمانی ۱۹۲۳-۱۹۲۴، لیکۆلینەوہ ی سدیق سەلح، (۲۱×۳۳سم)، ۲۰۰۴، ۲۶۶ل.
۶. گ. گرینفیل، گ. س. پ. فریمان، پوژژمیرەکانی کۆچی وزایینی، لە فرەنسییەوہ وەرگێڕانی نەجاتی عەبدوللّا، (۲۱×۱۹سم)، ۲۰۰۴، ۱۱۵ل.
۷. پەفیک سەلح، پوژنامە ی ژیان: ژمارە (۳۲۱-۴۰۰)، لیکۆلینەوہ ی سدیق سەلح، ب ۴، (۲۳×۳۴سم)، ۲۰۰۵، ۳۵۸ل.
۸. سدیق سەلح، سەرچەمی بەرەمی عەبدولعەزیز یامولکی، ب ۱، (۱۴،۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۱۸۳ل.

۹. کوردستانی عیراق له به لگه نامه کانی وهزاره تی دهره وهی بریتانیادا، له ئینگلیزییه وه هرگیڕانی سه لمان عه لی، ب ۱، (۱۴,۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۲۱۴ل.

۱۰. عه بدوللا زهنگه نه، پوژی کورد: گوڤاری جقاتی قوتابیانی کورد له ئهسته موول ۱۹۱۳، (۱۷ × ۲۴سم)، ۲۰۰۵، ۴۲۰ل.

۱۱. ره فیک سالح، یادگاری لاوان و دیاری لاوان، لیکوئینه وهی سدیق سالح، چ ۱، (۱۴,۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۲۲۰ل.

۱۲. دکتور سه لاه محمه د سه لیم هروری، عه بدولر هزاق به درخان ۱۸۶۴-۱۹۱۸: ژیان، تیکه لیین سیاسی، خه باتا چاندی، (۱۴,۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۸۴ل.

۱۳. ره فیک سالح، یادگاری لاوان و دیاری لاوان، لیکوئینه وهی سدیق سالح، چ ۲، (۱۶ × ۲۳سم)، ۲۰۰۵، ۲۲۸ل.

۱۴. ئه لیکساندهر خوڤزکو، چهند لیکوئینه وهیه کی زمانه وانی دهر باره ی زمانی کوردی (دیالیکتی سلیمانی)، له فرهنسییه وه هرگیڕانی نه جاتی عه بدوللا، (۱۴,۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۱۸۶ل.

۱۵. جان ر. پیڕی، که ریم خانی زهند: میژووی ئیران له نیوان ۱۷۶۴- ۱۷۸۹، له فارسییه وه هرگیڕانی سه لاهه ددین ناشتی، (۱۷ × ۲۴سم)، ۲۰۰۵، ۶۸۵ل.

۱۶. گ. ر. درایفر، درایفر و کورد: کو مه لی پینج وتار، له ئینگلیزییه وه هرگیڕانی ئه نوهری سولتانی، (۱۴,۸۵ × ۲۱سم)، ۲۰۰۵، ۱۲۸ل.

۱۷. سدیق سالح، سه رجه می به ره می محمه دئه مین زه کی به گ، ب ۱، (۱۶ × ۲۳سم)، ۲۰۰۵، ۳۷۰ل.

۱۸. الدكتور محمد علي الصويركي الكردي، الأكراد الأردنيون ودورهم في بناء الأردن الحديث، (١٧ × ٢٣,٥ سم)، ٢٠٠٥، ١٨٦ ص.
۱۹. شه معي و محهمه د ئيبراهيم ئهردهلانى، دوو (ذهيل)ى شهرفنامهى بتليسى، ئامادهكردى ئهزهر سولتانى، (١٤,٨٥ × ٢١ سم)، ٢٠٠٥، ۱۸۰ ل.
۲۰. عبدالرقيب يوسف، تابلوكانى شهرفنامه، چاپى سييهه، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٥، ٢٧٥ ل.
۲۱. مختارات من كتاب الموصل وكركوك فى الوثائق العثمانية، ترجمة وتعليق د. أ. خليل على مراد، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٥، ٣٢٥ ص.
۲۲. الآثار الكاملة للمؤرخ الكردي محمد أمين زكي (مشاهير الكرد وكردستان)، الجزء الثاني، إعداد رفيق صالح، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٥، ٤٩٥ ص.
۲۳. پوزمهلاتى كوردستان له بهلگهنامهكانى وهزارهتى دهروهوى بریتانیادا، له ئینگلیزییهوه وهرگیپرانى ئهزهر سولتانى، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٥، ٤٦٢ ل.
۲۴. نوشیروان مصطفى امین، حکومت کردستان: کردها در بازی سیاسی شوروی، ترجمه سمایل بهختیار، (١٦ × ٢٤ سم)، ٢٠٠٥، ٣٠٢ ص.
۲۵. د. یاسین سهردهشتى، ههلوئىستى حزبى تووده لهحاست كيشهى نهتهوايهتى گهلى كورد له ئيران (١٩٤١-١٩٨٣)، (١٤,٨٥ × ٢١ سم)، ٢٠٠٥، ۱۶۰ ل.
۲۶. محهمهدهمین زهكى، تاريخى سليمانى وه ولاتى، ئامادهكردى رهفيق صالح، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٦، ل.

٢٧. الدكتور محمد علي الصويركي، معجم اعلام الكرد، (٢١ × ٢٩ سم)، ٢٠٠٦، ٨٥٠ ص.
٢٨. توفيق وهبي بك، الآثار الكاملة، الجزء الأول، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٦، ٥١٠ ص.
٢٩. ئه نوهر سولتانی، لاهوتی کرماشانی شاعیری شوپشگیرێ کورد، (١٦,٥ × ٢٣ سم)، ٢٠٠٦، ٢٨٩ ل.
- ٣٠- پرهزای شه جیعی، کتیبخانه ی پۆژه ه لآت، (١٤٠٨٥ × ٢١) سم، ٢٠٠٦، ١٩٥ ل.
٣١. ئارتوور کریستینسن، ئیرانی سه رده می ساسانییه کان، (١٧ × ٢٤ سم)، ٢٠٠٦، ٧٠٦ ل.
٣٢. جه لاده ت عالی به درخان، له بلره ی کیشه ی کورده وه: سه باره ت به دوورخسته نه وه و بلاوه پیکردنی کوردان، له تورکییه وه وه رگیرانی زریان پۆژه ه لآت، (١٤,٨٥ × ٢١ سم)، ٢٠٠٦، ٥٦ ل.